

בעקבות הפסגה

בינה בעקרי היהדות

מאת

קלמן טריווש (המכונה ראווין)

רב בנויארק

מלפנים רב ומו"צ: בעיר ווילקי פלך קאוונא, ליטא
ובפרור העיר מינסק (בכהכנ"ס הרז"ק רחוב נובומוסקאווסקי)

בן הרב הגאון הצדיק המפורסם מוהר"ר הלל דוד טריווש זצ"ל

ספר א

ניו יארק — תרפ"ט

תכּן הענינים

3	קדמת הפסגה
5	מצב חכמי ישראל
10	תולדות הגאון רה"ד טריווש ז"ל ותמונתו
18	אמונה והפקרות
28	סודות הטבע וחזיונותיה
34	אבן יש ד'
43	אבן רוח הוא באנוש
59	הדרן על ש"ס בדרך החדוד
64	ציתים

הערות והארות במקרא, בדברי חז"ל וחדותם
בשולי הדפים.

הכתובת:

RABBI K. TRIVOSH

163 Grafton Street

Brooklyn, N. Y.

קדמת הפסגה

בספר הנוכחי שהוא אך חלק אחד מספר רב האיכות והכמות בבאור עקרי היהדות, הננו אומרים למתוח קו תחת המון חזיונות הטבע, להוציא מהם ס"ה, ולגלות על ידיהם פרק בספר תולדות האדם ותכונותיו בנוגע לעקרי הדת, לדעת, כי חכמת הטבע לא תצור את האמונה, והדת לא תקנא את החיים.

בעלות מתחילה על דעתנו, להו"ל ספר זה לשעורין ולמועדים, קבענו בו רק שלשה מאמרים רבי הערך ע"ד שנים מעקרים הראשים: מציאות ד' והשאת הנפש, במרוצת דברינו נגענו בקצה עטנו גם בעקרים אחרים, אליהם ספחנו עוד איזה מאמרי ספרות כחוק לספר עתי. והמאמרים ההם לא זזו מן הספר הזה גם עתה, להיותם חשובים גם מצד עצמם, ומבלי משים נפקדו במקומם לרגלי זה איזה מאמרים בחכמת האמונה, שהיו מוכנים לתוצאה זו, מפני הוצאת הרפוס.

מלאכתנו זו היא תוצאה והמשך מעבודתנו הצבורית בשדה החנוך בעיר מגורנו, שראשיה הביעו לנו כבר רגשי תודתם ב"מנחת תורה" מיוחדת, שהגישו אלי בנשף המועד, שערכו לכבודי, בחפדי מאתם.

בהכנס היהדות לתקופה חדשה אחרי ימי המלחמה, סרו ידי אמונה מעבודת החנוך ע"י פתיחת בתי ספר העממים לכל עם ועם מטעח"מ, הלמודים העברים והדתים נשאו תלויים בידי המורים עצמם לברם, אין אדון למו. ולמען תת מבטח עוז גם ללמודים ההם, פתחנו בעירנו לעמיתם משנה ב"ס ות"ת, שהיו זה לעמית זה קנאת סופרים בידי המורים, להרכות חכמה ודעת מזה ומזה.

ברצות ד' דרכי בקודש, ויעזורני לפעול אצל הממשלה הליטאית לתת חופשה מעבודת הכתיבה ביום השבת לתלמידים העברים בגימנסיון המדיני, נשאתי לקחי אמונה לתלמידים ההם ממחלקות הנבחות, שמחם כבר בגרו ומלאו כרסם בספרות חזונית, ויש שהציצו

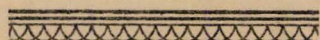
גם נפגעו. להשיב לבם לשעורי האמונה הורה להם, התאמצתי תמיד להרצות לפנייהם דברי ברוב ענין, שימשך את לבם להקשיב אלי רב קשב. בספרות ישראל ובראיות נכונות שתתקבלנה על לבם, הוכחתי להם חכמת האמונה מעולם החיים עפ"י הזיווג הטבעי, והנסיון הורה לפני, כי דברים של טעם בעיניי אמונה, בהיותם מתובלים בדוגמאות ומיוסדים על אדני הטבע, מספיקים לטעת בלב שומעיהם נטעי נאמנים, גם להשיב נדחים לבצרון האמונה, הנסיון הזה הופיע על עצתי בדרך אמונה זו בחרתי, הוא נותן לי כזה המשפט לתת ערך חשוב לשעורי ההם, והוא שהמריץ אותי גם פה להכין מטעמים כאלה, ולהעלותם על הספר, והביט בו הקורא וחי באמונתו. מפני הוצאות הדפוס אין לאל ידי לגמר את המלאכה בשלמותה על כל הי"ג עקרים פעם אחת בספר שלם, ולכן עלה בתחילה על דעתי לתת לפני הקוראים לשעורין בתמונת ירחון רבני מקדש לתורה ולתעודה, לספרות הרבנית ושאלותיה הזמניות בשפת עברית, שבו יבאו גם מאמרי ספרות שונים, תולדות גדולי העם ומצב בני ישראל בארצ"ב בכל אתר ואתר, ואלי יסופחו גם שעורי האמונה בשפת יהודית המדוברת, והיה למטעמים השווים לכל נפש. ירחון כזה מתאים לדברי ימי עמנו הנוכחים במקום הזה, והסרנו מרגש לכל מי שלבו ער לכל דבר טוב ומועיל בעולם היהדות, הנמצא כעת במצב המעבר במדינה זו.

מספר בני ישראל הבאים לארצ"ב בתקופה האחרונה, בטרם נסגרו שערי הארץ לפני הנודדים, עולה כפלי כפלים על מספר כל אחב"י, שהתישבו בחן מיום גלות ארץ החדשה, הם הביאו אתם זרמים חדשים בחיי היהדות, נוספים על הראשונים. אליהם נלוו הרבנים ששערי הארץ נשארו פתוחים לפנייהם גם עתה. ואלה באלה נגעו ויגדילו המדורה הלוהטת בקפאון תחת זרם החיים הסואנים בשאון וראש, אם הביאו הנודדים החדשים איזה רוח חיים בעולם היהדות לפי שעה במדה מצומצמה, עוד טרם נדע אם לא יצא שחרם בהפסדם כרבות הימים. עוד לא תם הדור האחרון, הבא מארצות המזרח מלא וגדוש רשמי אמונה ודת איש איש מעיר מולדתו, וכבר שממו, א ב ל ו דרכי הדת של הדור הצעיר, שאבלותו היא כל יהדותו. היהדות בכלל והרבנות בפרט באו במדינה זו עד משבר, ועזובות הן בידי המקרה, הולכות הן ומתנוונות למרות כל עמל יחיד סגולה שרידי אמונה, שכל צעד עולה להם בעמל כפים וכליון נפש, ועוד טרם הגיעו עד קצן; עוד

טרם הצטלמו לפנינו גוניהן לרור יבא בעתיד הקרוב, ואחריתן מי
ישורנה.

הישים מי מאתנו לב לעתיד הנורא הכרוך באחרית הזאת.
האפשר עוד לפלס נתיב בין העזובה הרבה ולהחזיק מעמד
לשארית הפלטה?

היהדות, והרבנות לרגליה, פושטת צורה ולובשת צורה לפי הזמן
והמקום, ולרגלי חליפות גוניהן עשירות הן במקרים ומלאים ענין, לעת
כזאת נחוץ מאספ רבני כללי לכל המחנות, שיהיה צופה ומביט לסוף כל
המעשים מתחילתם. כמלואים לחסרון הזה אמרנו להשתמש בהוצאת
פרי עטנו לשעורים בספר עתי, שרבי הדור כבר הואילו לתת ידם
אלינו להוצאת ירחון כזה, אך בחשבנו דרכנו מראש נוכחנו, כי
האמצעים אשר אתנו לא יספיקו להחזיק מעמד למפעל הנשגב הזה, כל
עוד אין לנו מראש למצער איזו מאות חותמים לשנה אחת. אשר על
כן מסתפקים אנחנו כעת בהוצאת מחברת הנוכחית בעברית. חומר
הספרות שהוספנו בה נשאר על מקומו, להיותו מלא ענין ונכבד לעצמו,
ואקות שירצו הקוראים את פעלי.

מצב חכמי ישראל

נעלה חכמת ישראל, שקדמה לחכמת גוים רבים, ושונה מצב
חכמיו ממצב חכמי כל עם. לא לחכמים לחם, אלה חכמי ישראל,
שרובם נדרו ללחם איה. וגם לאלה שאמרו לעשות תורתם קרדום,
לא הספיקה להם חכמתם לחם לפי הטף. רב לנו לבקש לזה סבות
בדרכי החיים המשוגנים בבית ישראל, כי מקור נמצא לזה גם בתורת
ישראל, ומצבם הדחוק של תלמידי חכמים היה לחוס בישראל מאז
מעולם. שבט לוי היה מורס מעם, מיועד לעבודת המשכן ובית המקדש.
משרות בני לוי היו כבודות, גבוהות מעל גבוהות, וכבוד נאמר להם
מכל העם בדת ודין, עד כי קנאו בם גם עדת קרח בעל האוצרות,
שחביריו בני עדתו בודאי היו עשירים כמוהו, כי הלא חוס הוא לכל עשיר
להתרחק מחברת כל עני ואביון. לשבט לוי זה לא ניתן כל חלק

ונחלה בארץ ישראל, ושפעת פעמים נזהרו בני ישראל על זה בתורה. תלויים היו הלויים בנדרבות העם מקרבנותיהם, בתרומות ומעשרות. חלקו של שבט לוי נתחלק בין יתר שבטי ישראל, וחלק נחלתם היה אחרי כן על הלויים לבתת רגליהם ולחזור על הגרנות, לבקש חלקם בתרומה ומעשר, שלא ניתן גם לגבות וב"ד, כממון שאין לו תובעין, יען כי טובת הנאה היתה לבעלים בתרומה ומעשר, לתתם לכל כהן ולוי שירצו, כטוב בעיניהם. ובנקל היו הבעלים יכולים להשתמט לגמרי מחובתם זו, ולדחות את כל אחד מן הלויים בקש. למה נגרע חלקו של הלוי, למה העניקו לו כבוד מלא חפנים מעבר מזה, והחסירו לחמו מעבר מזה?

כן מצינו בתלמוד: כל העולם כלו נוון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. חכמי התלמוד הוסיפו לכת במסלה זו, השגיחו בבת קול המכרות ואומרת הדברים האלה בכל יום: כי די להם לחכמים וצדיקים כחנינא בקב חרובין, שיהיה מצבם כמצב הלויים, החיים על חשבון העם וגם את קב החרובין שלהם ישיגו רק על ידי נדרבות עם. פתרון לדברים הללו נמצא בגמרא (פסחים נ'): אמר ריהב"ל כ"ד תעניות ישבו אנשי כנה"ג על כותבי ס"ת תפילין ומזוזות שלא יתעשרו, שאם יתעשרו אין כותבין. חכמי ישראל ראו בעיניהם עתידות ישראל גם בשעה, שהונחה אבן הפנה לממלכת ישראל שנית, וידעו כי לקיום העם נחוצו לו שאר רוח, לעמוד בנסיון כל שעה נגד הגלות המר, העתיד להכביד עליו אכפן. העמים הגדולים והעצומים שחלפו עברו מן העולם מתגרת יד הזמן, הסבו עיניהם להביט אל עתידות עם ישראל. דברי ימי ישראל מלאים מסירת נפש וקדוש השם מאז היה לנוי, ותוה"ס היא התבלין להמתק לעם את חייו המרים ומי יודע אם יעמוד בנסיון לשמור את אוצרו הקדוש הזה ברבות הימים. מצות המעשיות הן נר נשמת ישראל להחזיק קיומו ומעמדו לתורה, לדת וליהדות. נחוצו היה לעם מטיפי אמונה לעורר תמיד למוסר אזנו, להכין בערו גם תשמישי קדושה לאות על ידו ולטוטפות בין עיניו ולקרב לבו לשמים. זאת היתה גם כונת ר"י בן זכאי, בשומו נפשו בכפו לצאת אל האויב, כי עיניו חזו עתידות ישראל, ובראותו כי ימי ממלכת יהודה חוצצו, ומפלתה ממשמשת

ובאה, ירה אבן הפנה לקיום העם כאהלה של תורה, ובקיום ישיבת יבנה בנה מבצר לעמו לאורך ימים.

אמנם עבודת הקודש בכלל ותוכחת מוסר לעם בפרט היא עבודה קשה גם מרה, כי המוכיח לעם מעורר על הרוב שנאה ומדנים נגדו בקרב ראשי החמון, ומי יודע אם יעצרו חכמי כל דור ודור כח תמיד להעמים על שכמם עבודה זו לעמוד נגד כל הסופות והזועות שיקומו נגדם מקרב העם עצמו. מי יודע אם לא תלאינה ידי הסופרים, כותבי ס"ת, תו"מ בעבודתם להכין בעד העם תשמישי הקדושה בדרת ח"ו כבוד הדת בין העם.

עבודת הקודש בכלל היא למעמסה על כל האדם, (ראה להלן בהערה ג' צד 21) ואם יבורכו חכמי ישראל מגוני הדת בעושר, אין תקוה בטוחה, שלא תרפה יד אחד מהם מעבודתו, לפקח על עניני הצבור, להשיב לבו לאביו שבשמים. העצה הנכונה ויתר בטחון לקיום עבודת הקודש בישראל הוא, שחכמי ישראל נושאי משרת הקודש, הראוים לעמוד בראש העם, יהיו רחוקים מהון ועושר, שההכרח יאכזר עליהם לבקש לחמם מאחיהם הנדיבים, ומצבם הרחוק בחיים ימריצם לעבוד עבודתם בתורה ואמונה. ואל זה התפללו אנשי כנסת הגדולה, וישבו בתענית על כותבי ס"ת תפילין ומוזוזה, על כל העומדים במשמרת הקודש, שלא יתעשרו, שאם יתעשרו אין כותבין. וזה גם סוד תוה"ק ופקודתה על אדות הלויים המורמים מעם, המנצחים על עבודת הקודש, לבל יהיה להם נחלה וחלק באדמת ארץ ישראל, כי חלק ד' היא נחלתם, שיקבלו מנדיבי עם, ורק באופן זה עבודתם בטוחה, שיעמדו על משמרתם, להשפיע על העם, ולהאציל עליו מרוחם, להחזיק מעמד לדת וליהדות.

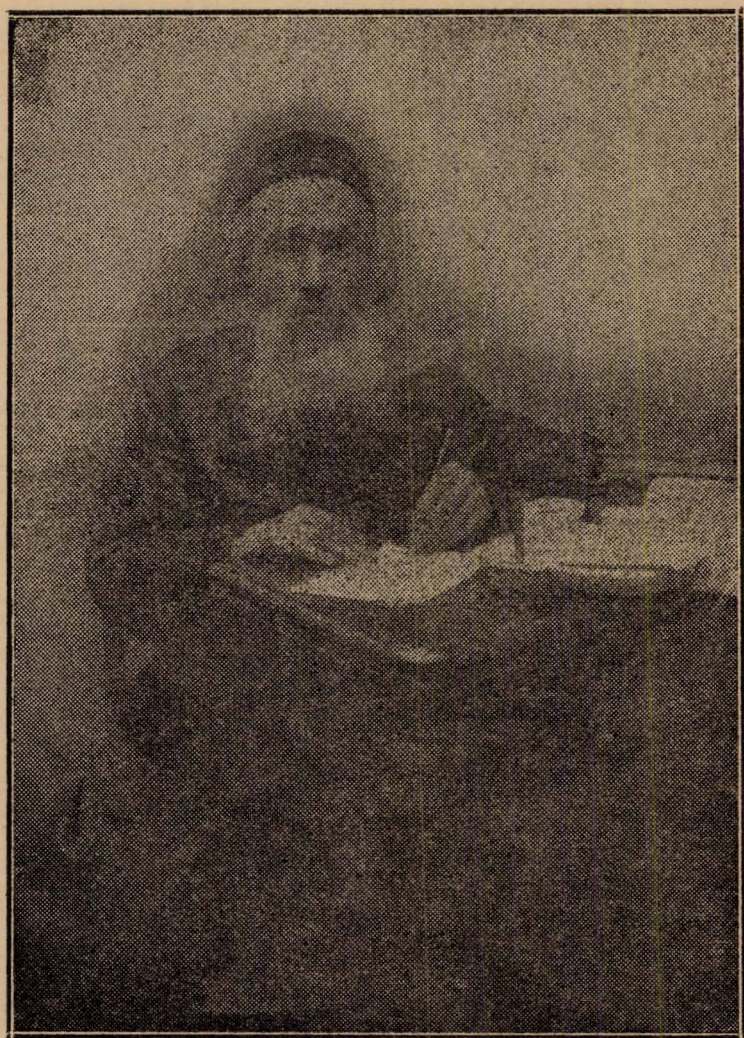
ואם בשבת ישראל על אדמתו כך, בגלותו על אחת כמה וכמה. תפלה זו סדורה לנו על פי סוד מתקני התפלות, "לקים בנו חכמי ישראל", שיעמדו על משמרתם, להפיח בעם רוח חיים ולרוממו, עד בא ישועתנו, וישיב ד' שבות עמו, למען יהיו עוד בנים בישראל לעת ההיא, לשוב לגבולם.

בזמן "החוטפים", שתקפה ממשלת רוסיא על ידי שלווחיה מראשי הקהלה העברית בצעירי עמנו לעבודת הצבא, היה, שהאמות הכריחו את בניהם מיד החוטפים ההם, בעשותם את בניהם הרכים

למתיים מדומים, שכובים ארצה בתכריכים לבנים, ועליהם שמיכה שחורה ונרות דולקים מראשותיהם. החוטפים שבאו הביתה ראו את קרבנם מת שוכב ארצה, והאם מקוננת על בנה, ויעזבו את הבית. ואז הקימה האם את בנה בשמחה. אך היו גם מקרים, שהמת המדומה היה שוכב על הארץ שעות אחדות מבלתי אפשר לכוון את השעה שיבאו החוטפים, הצעיר הרך היה שוכב אז מלא פחד ורעדה, ורוחו אין אתו, בטרם הופיעו החוטפים הביתה, היתה האם מפקדת את בנה לרגעים, לכל יתעלה, אך היה שהחוטפים ההם השתתפו בצרת האם, ולא מהרו לצאת, הם שהו בבית, לנחם את האם, ולדבר על לבה, היא לא יכלה לפקד את בנה לרגעים בעת ההיא, בטרם צאת החוטפים מביתה, והבן הרך התעלה בשעה ההיא, עד בלי הקץ.

במצב כזה נמצא רוח היחדות כעת בארץ נלותנו, זרם החיים עלה על כל גדולתו, וישטוף רוח העם. יש שרבים התעלפו ברוחם, עד כי שכחו צור מחצבתם, צעירי הדור פונים עורף לבתי התפלה מאפס אמונה, פניהם מועדות לעבר אחר, ובזמן שהאבות ישפכו שיחם לפני ד' בבתי התפלה, רוח הבנים פונה לבתי עלזים המושכים את לבם, וחוטפים אותם מתחת ידי הוריהם ומוריהם. יש שההורים אומרים אמנם להבריה את בניהם מבתי החוטפים ההם על ידי תערוכי שעשועים בבתי התפלה עצמם, ועורכים משחקים על טהרת הקודש, אך זעיר שם ישימו לב לחנוכם בעורם רכים, מבקרים בבה"ס, ומי יודע אם לא יתעלה רוח הבנים לגמרי בתכריכים ההם, בהסירם כל מחלצות קודש מהיכל ד', נחוצי למצער להקיצם לרגעים ולהשיב רוחם, לכל יתמו לגוע, גם לעורר את ההורים, לשום עין על חנוך בניהם בעורם רכים, ומה נחוצי לעם חכמים בעלי שאר רוח, לעורר את העם מתרדמתו שיפקח את עיניו, לחנך את בניו בביתו בעוד מועד גם במצות המעשיות לאות על ידיהם ולזכרון בין עיניהם, והיו לתקומת בישראל לעת מצא, בשוב ד' שבות עמו.

אחד הצופים לבית ישראל וחכמיו שסבל מכאובים כל ימיו, נדכה ונענה מעול החיים ובתורה היה עמל, שרבות עמל להרחיב תורה בישראל, ולקומם הריסות הדת, היה אבי הנאון הצדיק זצ"ל, ולמען תת מושג נאמן מחיי חכמי הדור העבר, הנאונים חידועים בימים ההם, הננו נותנים בזה את תולדות ימי חייו ומפעליו בעולם היהדות

תמונת הרב הגאון הצדיק ר' הלל דוד הכהן טריווש זצ"ל (המכונה ראווין)
מחבר שו"ת ונגש הכהן, עבודת הכהן וס' עדן גנים, עורך ומו"ל „הפסגה”
שהיה אבד"ק ווילקי, לימא

תולדות ימי אבי הגאון הצדיק מוהר"ר חלל דוד זצ"ל טריווש

אבי הרב הגאון הגדול הצדיק המפורסם מוהר"ר חלל דוד זצ"ל נולד בעיר ווילנא בשנת תר"א, ויתחנך על ברכי אביו הרב המופלג ר' עוזר זצ"ל, אחד מראשי מופלגי התורה דבהמ"ד ר' זאנוויל ז"ל, תחת חסות אחיו הבכור הרב הגאון ר' אבא יוסף זצ"ל טריווש, שהיה אבד"ק וואלסעניס פלך ווילנא. עוד בימי נעוריו חצטין אבי זצ"ל בכשרונותיו, בכח התעמקותו בכל ענין, לדעתו על בוריו, נוסף לזה היה שקרן בלמודיו, וימלא כרסו בש"ס בבלי לשנת השמונה עשרה לימי חייו, ולזכר סיומו את הש"ס חבר אז ספר גורלות יחיד במינו בשפת עבר. ספר גורלות בכלל היה חזון נפרץ בימים ההם, וגם בו הראה כחו כי רב, להתבונן על כל דבר מסביב לו, ולחדש בו חדושים בבינה והשכל. ספר הגורלות הוא מסודר בחמש עשרה שאלות על חמשה עשר דפים, מסודרים באותיותיהם לחמש עשרה שורות בכל דף, והמגדיל מתחיל בשאלתו מן האות שנפלה בגורלו, והולך ומונה ומצדד האותיות, אחת מכל דף על פי סדר השורות, זו אחר זו ממעלה למטה, ובצדד האותיות ימצא את תשובתו. עם תכנית האותיות נמצא שם המחבר בראש כל דף, ואותיות דף האחרון מסודרות כספר למקרא בעצם תכניתו, שבו יסופר בקצרה תוכן מטרת המחבר, ומה ראה על ככה, לחבר ולסדר ספר הגורלות ההוא.

בימי חרפו יצא מים על ידי הגאונים המפורסמים מוהר"נ יפה ומוהר"א לאנדא זצ"ל, ראשי גאוני המוצ"צ בק"ק גראדנא, שהתענגו על חדושי בתורה, ויכבדוהו נגד זקני עמם, ושם החל לסדר חדושי בתורה בספרי שו"ת. בשנת תרל"ב עלה על כסא הרבנות בעיר ווילנא פלך קאזנא, ויוסף שם להגות בתורה לילות כימים, ושם השלים לסדר חבוריו בשו"ת להלכה ולמעשה בספריו: "ונגש הכהן", "עבודת הכהן" ו"תרומת הכהן" (זה האחרון נשאר אחרי פטירתו בכתב יד,

כי לא הספיק להדפיסו וחבל על דאברין) וספר „עדן גנים“ בדרושים נפלאים, שהפליא לב הדרשנים בימים ההם, ושפתותיו רובבות גם עתה בפי מטיפי הזמן.

מלבד גדלו בתורה רכש לו גם ידיעות רחבות בהשכלה העברית, ויהי למליץ בשפת עבר, אך ידיעותיו החיצוניות רכש לו על נקלה בשעות שאינן לא יום ולא לילה, בהנפשו מעט על משכבו מעמל עבודתו בתורה על פי מעוף עין בספרי חכמה ומדע בשפת עבר מכל המקצועות, כי מטבעו היה שקדן גדול ולא עברה עליו שעה לבטלה, ויהי הוגה בספרי השכלה העברית רק כדי למלא רגעי מנוחתו והיא שעמדה לו אחרי כן לעלות על גפי מרומי ההשכלה כאחד המשכילים הגדולים בזמן ההוא. לעתים שונים הופיעו מאמריו בעתונים העבריים „המליץ“, „הצפירה“, „היום“ ובמאספים שונים, שעשו בעתם רושם גדול בעולם הספרות. מלבד חליפות דברים שהיו לו עם גדולי הדור הגאונים וגדולי המשכילים המפורסמים, היו לו ריצות מכתבים גם עם עסקני הצבור העברי הגדולים הידועים ממחנה החרדים, וכיניהם גם הגביר האדיר המפורסם בדרורו ר' ליב פרידלאנד ע"ה מס"ט פערברבורג, בירת רוסיא בימים ההם. על פי חליפות מכתבים בעברית הכירו הגביר הנ"ל לאיש משכיל במדה מרובה, ויתאר אותו בנפשו לאיש יודע גם שפות לועזיות, ומה גדול תמהונו של הגביר הנ"ל, כאשר אנה לו המקרה לראותו פנים אל פנים בווארשא בשנת תרנ"א, ונוכח כי אין לו ידיעה בשום שפה לועזית, ויאמר כי מעורו לא פלל, שרב משכיל כמהו ירכש לו כל ידיעותיו החיצוניות רק בשפה העברית.

בעיר מושבו הקטנה ישב אבי הגאון זצ"ל באהלה של תורה, אך לא מצא לו שם איש כלבבו, לשפוך לפניו שיה תורתו כפעם בפעם, ותיכף בשנה השניה לשבתו שם יסד במקומו ישיבה רבת הערך באיכותה מחמשה עשר בחורים מופלגי תורה, שבני עירו נהלום בלחם, והוא היה מגיד לפניהם שעורים עמוקים בש"ס ופוסקים, אך תושבי העיר הפשוטים, שלא הסכימו עד אז להוצאות מרובות להחזקת התורה, נלאו אחרי כן מהספיק לתלמידים ההם את לחמם, והישיבה התקיימה שם רק שנה ומחצה.

באהבתו לתורה היו כל דרכיו דרכי נועם, נוח לשמוע דברי כל

סתם מקשן, ומכנים אורח גדול היה לכל בני תורה שעברו בעירו. בביתו מצאו מנוח כל רב ודרשן עובר ושב, וברם זכור לטוב שמש בהמ"ד הגדול ר' אברהם ע"ה, איש יר"א שלא מש בשנים הראשונות מאהלו של רבו, וילך בכל דרכיו אשר שלחהו, לקבל פני אורחים הגונים העוברים ושבים, ולהשיבם רצון עד כמה שהשיגה ידו. גם היה לעזר יד ימינו ביסוד מוסדי חסד שונים ובקנין ספרים חדשים גם ישנים לבהמ"ד, שחסרונם היה מרגש שמה לפני הופיעו שמה, והעירה הקטנה ווילקו, שעד אז שם לא היה לה על פני חוץ, היתה לקהלה רבת ערך ולמופת לכל הערים מסביב לה. האיש ר' אברהם ע"ה הנ"ל, ששימש את רבו בחייו, הלך לפנות דרך לרבו גם אחרי מותו, כי קדם ערסיה לערסיה כחודש ימים, תנצב"ה.

מכלי הבט על יקר ערך גדולתו בתורה וחין ערכו של אבי הגאון זצ"ל נמצאו בעירו אנשים מתקיפי העיר שהתנגדו אליו, מאלה שהיה ברעתם, להושיב את אחד מקרוביהם על כסא הרבנות שם, וישמרו לו עברתם במשך ימים רבים, אליהם נלכו עוד איזה אנשים פשוטים שיצאו מלפני רבם חייבים בד"ת ולא רצו לקבל עליהם את הדין (הסכסוכים והמשפטים בערכאות היו אז חזון לא נפרץ בין אחינו בני ישראל בעירות, בטרם הקבעו מטעם הממשלה שופטי השלום בכל אתר ואתר, הסכסוכים שבין תושבי המדינה היו נפתרים על ידי שר העיר, ואחב"י היו פונים להם בזה לרבם, שלהחלטתו היה ערך ידוע גם בעיני הרשות*). באחרונה עלתה בידם להקים אויב לאבי הגאון

(*) אחד מראשי העיר התקיפים התפשר עם איש ריבו מעירה הסמוכה, וישליש איזה שמרי בטחון לקיום דבריו, ובאשר לא קים חבטתו, מסר אבי הגאון זצ"ל את שטרותיו לבעל דינו, וזאת היתה הנסבה להסב לב האיש שהוא מעל רבו.

פעם אחת באו אליו שני אנשים לדין, האחד חנוני על פנקסו, והשני אחד הפועלים ברפסודות הנחר, שהיה קונה אצלו סחורות שונות בהקפה במשך ימי החורף (שאו הנחר מכוסה קרח, ואפס עבודה לפועלים להם), על מנת לשלם לו נשיו בימי הקיץ. החנוני תבע מבעל דינו סכום מסוים על פי פנקסו, והנתבע הודה לו רק במחציתו, גם כנתו בשם גנב, האומר להטעותו בחשבון.

— הרשמת אצל פנקס לעצמך את הקפותיך, שהיות מקיף אצל בעל

זצ"ל מקרב החמון, את אחד העם, איש פשוט שעלה במשך זמן לא כביר למעלה גביר אדיר, שחתיתו נפלה אחרי כן על המון העם, עובדי עבודתו ברפסודות הנהר, עבודה ידועה שהיתה מקור לפרנסת רוב בני העיר. האיש הזה היה כלי למעשיהם של מתנגדי אבי זצ"ל, ויהפך לרבו מאוהב לאויב לאות מחאה נגד ראשי העיר, שמאנו בראשונה מתת לו מקום בחברתם, לפקח על עניני הצבור, ובעזרתו עלתה בידם להפריע בעד שכירות הרבנות בעיר ע"י אמצעים שונים, עד כי הוכרחו ראשי העיר בהסכמת אבי הגאון זצ"ל עצמו, למנות עוד ד"ץ לקבלה כולה, ואז חזמין אבי הגאון את אחד ממכיריו מפרושי כולל קאוונע, את הרב הגאון ר' דוד טעביל (שגם בשנה הקודמת הומינו אבי זצ"ל ויפקדהו לר"מ לישיבה העירונית, לשנן שעורים לפני התלמידים), להיות לד"ץ עוזר על יד ימיני בעיר. הרה"ג רד"ט הנ"ל יצא אחרי כן מוויילקי ללאמזא, שהיה שם לר"מ, ומשם נתמנה אח"כ לרב אב"ד בעיר מאלץ.

בשנת תרמ"ג החל אבי הגאון זצ"ל להוציא לאור חדושי תורתו, וידפים את ספרו הראשון „ונגש הכהן“, שיצאו לו מוניטין בעולם הרבנות. בשנת תרנ"א הוציא לאור את ספרו השני „עבודת הכהן“ ואחרי כן גם את ספרו „ערן גנים“ בדרושים יקרים וחדושי אגדות, שהדרשנים בלעוהו בכבודרה בטרם קיץ.

ולזכר עולם יהיה שם אמי מורתי אשת בריתו מרת פרומא רייזיל ע"ה, נפש יקרה וטהורה, שפיה ואזניה היו סגורות לפני דברי עולה גם נגד שונאיה, ופתוחות לכל דבר טוב ומועיל, שהיתה מתאמצת תמיד להטות שבמה לסבול, בכדי להקל מעל אבי זצ"ל את עול החיים, ובהיות אחד המקורים לשכירות הרבנות בעת ההיא בעיר סכום ידוע מקופת מכס הבשר, שהיה מתקבל בדרך אופיציאלי על ידי פקידות

דינך כפעם בפעם — שאלהו אבי זצ"ל.

— לא — ענה הנתבע — איני יודע לכתוב, אני סמכתי אז על ישרתי, והגבתי הזה סמך על זה, ויכנים בפנקסו על חשבוני כפלים כחנה.
— אם כן איפוא — ענהו אבי זצ"ל — אתה חייב גם באשמת גנבתו, כי אתה גרמת לו, הן איש ישר היה בתחלה, כי הלא סמכתי עליו, ועל ידי אמונתך בו, מאפס בקרת לחשבונו, העמדת אותו בנסיון, האמין לחבירו יותר מדאי גורם לו חמא.

העיר לתקון הדרכים על חשבון הקהלה העברית, היתה אמי ע"ה המוציאה והמביאה בענינים אלה, לשכור פועלים ולנצח עליהם, עד כי סכום השכירות היה עולה לה כמעט בעמלה, כי נשא בד בבד עם חלף עמל עבודתה. (בליטא היו אז הכנסות מכס הבשר לקהלות היהודים מאושרות מטעם הממשלה. עפ"י פקודת שר הפלך החכר מכס הבשר בפומבי על משך שלש או ארבע שנים, ועפ"י פקודתו הורשו קבלות סכומים ידועים לצרכי הצבור העברי עפ"י הערכת הקהלה מראש בבית פקידות העירונים, ולא ננקל עלתה לקהלה קבלת איזה סכום לצרכיה מקופת מכס הבשר ברשיון שר הפלך. שכירות לרבנים לא הרשו מטעב הרשות לרב דתי, והקהלה קבלה אותם בדרכים עקלקלות, בראשונה הרשה סכום מסוים להשגחת הכשרות, אז היו הרבנים למשגיחים על הכשרות בעיני הרשות, וכאשר נודע לה אח"כ, שבאמת רק הרבנים הם נקראים משגיחים כדי להכריח בזה להם את שכירותיהם מקופת הקהלה, נמחקה הוצאה זו מחשבון הערכת הקהלה. ויש שהמציאו למו ראשי הקהלה, להכניס בהערכותיהם הוצאה לתקון הדרכים, העולה על גורל חברי הקהלה העברית, ויהיו הרבנים לקבלנים בתקון הדרכים בעיני הרשות).

בשנת תרמ"ג שב אבי הגאון זצ"ל לנסות כחו עוד הפעם, להרביץ תורה בעירו, ויסד שם ישיבה הגונה לתלמידים צעירים בשתי מחלקות, שכשלים וארבעים תלמידים חסו בצלה, גדולי התורה מבעלי המוסר בקאוונא השתתפו אתו ביסוד ישיבה זו, והוא היה מזמין אליה בפעם בפעם ריש מתיבתא גדול בתורה, לשנן לפני התלמידים את שעוריהם בנפ"ת, במשך ארבעת השנים, ימי קיומה של ישיבה זו, החליפו בה שלשה ראשי ישיבה את מקומותיהם זה אחר זה, הראשון היה הרה"ג ר' אשר זצ"ל ממופלגני התורה בקאוונא, והשני אחריו אחד ממופלגני התורה מעירה הסמוכה צייקישאק הרה"ג ר' ליב, שיצא אח"כ לוישבת לאמזא, והשלישי הרב הגאון ר' אברהם פרידמאן שהיה אחרי כן לרב בעיר לוגאנסק בנגב רוסיא, ויש שהיה אבי הגאון זצ"ל מזמין לוישיבה זו גם משגיח מיוחד מופלג בתורה, לפקח על התלמידים בלמודיהם, אבי הגאון זצ"ל היה תמיד מעורר את בני עירו ומלחוב לבותיהם, להחזיק בידי התלמידים, שמצאו ארוחותיהם בבתי יחידים איש איש יומה, ואת ראשיה שהתכלכלו על ידי יחיד סגולה שבעיר,

ולמים קבועים בשבוע הוכנו סעודות בבית השמש ר"א הנ"ל לתלמידים שחסר לחם יום או יומים בשבוע. ישיבה זו אצל מהורה גם על רוח בני העיר, שרבים שלחו מבניהם אליה ללמוד תורה, ומהם שהיתה תורתם אומנתם גם אחרי כן לתורה ולתעודה במקומות מושבותיהם.

לרגלי סבות שונות נשבתה הישיבה הזאת אחרי ימי קיומה ארבע שנים רצופות.

אך אבי הגאון זצ"ל לא אמר נואש למחשבותיו, ויכונן אחריה ישיבה גדולה מהראשונה באיכותה מתלמידים גדולים מופלגי תורה, שידם היה רב להם לשחות בעצמם בים התלמוד, גם הזמין אליהם כפעם בפעם את אחד הפרושים מגדולי התורה בכולל קאוונא, לשנן לפני התלמידים שעורים קבועים בפלפולי דאורייתא פעם ופעמים בשבוע, ואחד מהם היה הרב הגאון ר' דוד טעביל דינינאווסקי, שאחרי צאתו משם, שב לעיר לתשובת השנה כתור ד"ץ בעיר, ולפרקים נשא אבי הגאון זצ"ל בעצמו את חדושי תורתו לפני התלמידים, אך לעת ההיא החלו עמודי בריאותו להתרופף לרגלי מחלתו, שתקפה עליו במשך שנותיו האחרונות, מבלי יכולת להחזיק מעמד הלאה למוסד זה, בהמשך הזמן נלאו גם בני העיר מתמוך בידי התלמידים ורבניהם, ואבי זצ"ל לא עצר עוד כח לעמוד על משמרתו זו, להלהיב לבותיהם להחזקת התורה.

תלמידי ישיבה זו ושלפניה, שהלכו אחרי כן ללמוד תורה בישיבות אחרות, היו מפליאים עיני מוריהם החדשים בבקאותם, כי אבי הגאון זצ"ל היה שוקד על דבריו, גם להלהיב לבות התלמידים להתמיד בתורתם ולמלא כרסם בגפ"ת. לא חשך מעמל נפשו, להופיע בעצמו לעתים תכופות בבחמ"ד יום יום, להשגיח על למודי התלמידים ושקידתם בתורה בסדר ומשטר, הוא היה שם לתלמידים חוק ומשפט לתלמודם על פי תכנית ידועה מראש לכל זמן, לחזור על למודם, למצער עשר פעמים, גם שעות הלמודים הקבעו לכולם יחד על הסדר מדי יום ביומו, עד כי תלמודם היה שגור בפהם. ימי ישיבה זו נמשכו עוד כארבע שנים, ותיף בהדרה, כארבעים תלמידים חסו בצלה, שהתכלכלו מנדבת יד בני העיר, והיה שגם בני עשירים שהתכלכלו על חשבון עצמם, נהרו אליה, כי חשקה נפשם בתורה. ואחרי כן

הלכה ישיבה זו והתמעטה לאט לאט, עד כי בא הקץ לה ולחיי מחוללה גם יחד.

כגודל שקידתו בתורה בימי חרפו כן שקד על כל מפעליו עפ"י דרכו גם בדמי ימיו, ולא חת מפני כל. עתידות ישראל וקיומו ראה בתורה ואמונה עפ"י דרכי החיים ותמיד התאמץ להוציא מחשבותיו מכח אל הפועל, מבלי הבט אל המכשולים הרבים שפגש על דרכו אשר בחר מימין ומשמאל, מכית ומחוי, כי בהשקפתו על היהדות מנקודת החיים היה מעורר עליו קנאת החרדים הקצונים מעבר מזה ושנאת המשיכילים הקנאים מעבר מזה, ותהי לו המלחמה מפנים ומאחור, ובכל זאת לא שב מדרכו, ולא נח מעבודתו, קצרה פה היריעה לפרט ולתאר כמו הלך רוחו הכביר ומעשיו הגדולים בשאלות היהדות שעמדו אז על הפרק, והננו מסתפקים כעת בקטעים אחדים מפעולותיו הכבירות, שיגיהו מעט אור גם על הלך רוחו הכביר.

בעלות על הפרק שאלת למוד שפת המדינה בישיבה של תורה לרגלי פקודה כזו מטעם הרשות לישיבת וואלאזין היחידה, שהיתה מאושרה מטעם הממשלה אז, היה אבי הנאון זצ"ל מן הנוטים להכנים יפופות של יפת באחלי שם באמרו, כי מלבד נחיצות ידיעה זו לכל איש, תמשך פתרון שאלה זו אחריה גם פתרון שאלת הרבנות הכפולה ברוסיה, שהיתה חלוקה אז לרבנות דתית ולרבנות מטעה"מ, יען כי עם דעת הרבנים הדתים גם שפת המדינה, אפשר יהיה לפעול אצל הממשלה שתכיר את הרבנים הדתים לראשי הדת והיהדות, ולא נטה מדרכו זו גם אחרי עוררו נגדו דעת החרדים הקצונים. היה גם זמן מה, שהזמין מורה רוסי לישיבתו בוויילקי, שרק זמן קצר עמד על משמרתו, ללמד לתלמידים שפת המדינה, ומעבר מזה התאמץ להשפיע עליהם אמונה ודת, ויקבע להם גם למוד והגיון בספרי מוסר כחצי שעה בכל יום בין השמשות או אחרי שעורי למודיהם. לפרקים היה מטיף אליהם דבריו, לטעת בלבם תורה ודעת בצל האמונה והיראה וראשי הישיבה היו מטיפים לתלמידיהם דברי מוסר, אמונה ויראה פעם בשבוע.

הוא היה הראשון מהרבנים שהושיט ידו לספרות העברית העתונית, למען תת מקום גם ליהדות החרדית להשמיע קולה בפומבי, מירכתי ארץ ליטא, שישב שם אל עקרבים, השקיף על פני ישימון

היהדות במלא רוחב רוסיא ומעבר לגבולה. דבריו היו חוצבים להבות מעל עמודי העתונים העברים, שעורביהם היו מן המשכילים הסצונים, שפעמים רבות נמנעו גם מתת מקום לדבריו בעתוניהם, והיה גם, שהלקום בחסר ויתיר. הוא שעורר בלבו לברא ספרות עתונית חרדית. ריצות מכתבים היו לו עם גדולי העם בקצוי הארץ לרגלי זה, ובשנותיו האחרונות החל להו"ל מאסף רבני ראשון ויחיד במינו לתורה ולתעודה ולספרות הזמנית, שהיה נדפס בוויילנא, ומטרתו להשיב אחור דברי סופרי הזמן החפשים בהגיון דעותיהם, ולהוכיח שגנותיהם. מאסף ההוא יצא לפרקים, למועדים בלתי קבועים, מאפס רשיון עליו מטעם הממשלה, וגדולי גאוני הדור וסופריו החרדים השתתפו בו במאמריהם, אך לא הספיק להו"ל רק שבע חוברות, והשמינית נשארה ממנו ערוכה לדפוס לפני פטירתו, ובמלאותי מקומו אח"כ ברבנות בעיר ווילקסי, השלמתי עבודתו זו, והוצאתי החוברת ההיא לאור.

מחלת אבי הגאון זצ"ל שנמשכה שנים אחדות, גברה עליו כשנתיים לפני פטירתו, ויהי כלוא בביתו ימים רבים, מבלי צאת החוצה, ובכל זאת לא שבת מעבודתו, ויקח לו עוזר להפסגה כפעם בפעם. אחד מהם היה הרח"ג ר"ל פישמאן נ"י מו"ל "התור" בירושלים, ומרחוק התעניין במצב הישיבה, שהיתה חולבת ומתמעטת יום יום לעיניו, שראו זאת וכלו. לפני חג הפסח שנת תרס"א נפל למשכב על מטתו, שלא קם עוד ממנה. מחלתו זו נמשכה על משכבו כשני חדשים, וביום ג' סיון שנת תרס"א נצחו אראלים את המצוקים, ויצאה נשמתו למרומים, תנצב"ה.

אמונה והפקרות

האמונה באלקות היא הרגשה חושית נטועה בלבב האדם מדור דור, לא פסו אמונים מכני אדם גם בדורות האחרונים, וזעיר שם יהינו גם רחוקי אמונה החפשים, לכפור בעקר אמונה זו קבל עם, כי בלעדח הבריאה כלה וכל היקום אשר על פני האדמה חדה סתומה היא, שאי אפשר בשום אופן לעשות גם את הצעד הראשון לפתרונה. אך לעמת זה רופפו עמודי האמונה בהשארית הנפש בקרב בני הדור הצעיר, ומאפס אמונה זו, הלא חסרה האמונה בשכר ועונש, ואין מקום גם ליראת אלקים.

מאז מעולם היתה אמונת חכמים וקדושתם בעיני העם לאחד היסודות, שעליהם בנויה היהדות חתית. דברי חכמים וחדותם היו תמיד המפתח לפני העם לשערי האמונה בכורא עולם ובנצחיות נשמת האדם. אמונת חכמים נתנה יראה בלב כל אדם, להיותו סור מרע, והיא חפפה גם על הדרת זקנים, כבוד הורים ומורים בעיני הבנים חניכיהם, וכבר דרשו חז"ל: את ד' אלקיך תירא לרבות ת"ת. השפעת חכמי העם רבה היתה על העם בימים עברו. אז היתה יראת העונש, ויש גם יראת הרוממות, הדין והחשבון לעתיד לבא נוכח פני האדם תמיד בכל דרכיו, ומאז ירדה אמונת חכמים וכבוד קדושתם בעיני העם, שהוסרו כל מחלצות קודש מחכמינו הקדמונים, ירד פלאים מצב העם המוסרי. אין יראת ד' נוכח פניו. לא נכר ישיש לפני צעיר ונער בזקן ירהב. ומה עמקו בזה ומה נמלצו דברי חז"ל (שבת ס"ב): אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים.

חכמים הראשונים נחשבו כמלאכים בעיני הדורות הבאים אחריהם, וכל דבריהם נחללי אש. בימים ההם נחשבו זקני העם בכל דור ודור, האבות בעיני בניהם והמורים בעיני תלמידיהם, כבני אדם,

לחטות להם און ולהקשיב לדבריהם. ומאז הוסרו מחלצות הקודש מרבתינו הקדמונים, אבדה חכמת חכמים בעיני בני דורם, הבועטים בלקחי רבותיהם ומסורת אבותיהם. בינת נבונים נסתרה מעיני ההמון, והאבות שרידי האמונה נחשבו כחמורים בעיני הבנים חניכיהם, שטעמו טעם ההשכלה בקצה מטותיהם, ויהיו האבות בעיני בניהם כרודפי הבל ובעלי הזיה מבלי עולם, גם הקריבו אש זרה על מזבח אהבת המשפחה, חנטועה בלב כל איש, שיסודה בהררי קודש בסוד הבריאה, ובחובה מוסרית המירוה, שיסודה רק בדרכי חיושר שבין איש לרעהו, הבנים היו כנושים בעיני חוריהם, שהנישום מול זרם החיים, ויש שכן היו גם החורים בעיניהם עצמם, מבלי שום אל לב, כי הטבע כלה מתנת אלקים היא לכל היקום הנמצא בה לקיום העולם, מסודי הבריאה שאין להם פתרון בעולם הטבע. לפי מדת החובה תקטן האהבה, ולאט לאט עומם שביב האהבה הפנימית בלב הבנים והאבות, הותר הקשר הטבעי שבין החורים לצאצאיהם, ויש גם שבין איש לאשתו, והיחס שביניהם מתקים רק על יסודי חברת האדם על פי דרכי חיושר, הכל על פי חשבון החיים כמנהג המדינה עפ"י נמוסיה, ומאפס אמונה עזבו תוכחת חיים ויהיו לפורעי מוסר.

כאור מתעה הופיעה השכלת בני הדור החדש, המתאמרים לחכמים יודעי עתים, ובמרמה מאנו דעת ד'. כשפתי חנף יטיפו צדקה וחסד לבסות מערומי נפשם הרקה, ומעשיהם לעמתם באים ומטפחים על פניהם: חשים להושיט עזרה לרפת אונים ממין היפה. לעזרת עלמה צעירה יחרדו כנבורי חסד, להניף מטפחתה שנפלה מידה, ומעבר מזה גם בוש יבשו לתמוך בידי אשה זקנה, נושאת סל בצלים למכירה להחיות נפשה. רובם מתאמרים בכבוד מדומה, בהתאמרם לבנים לא אמן בס לאות על הלך רוחם, ובאמת נפתח לבם, להאמין גם בהזיות טפלות הרבה יותר משלומי אמונה, ההולכים לתומם, רק סתר פנים ישימו ללהטיהם, והבליהם מקבלים אצלם שמות ותוארים חדשים ופנים חדשות כפי רוח הזמן. חזון נפרץ הוא בימינו התגלות חכמי חדשים, מגידים מראשית אחרית על פי סמנים נסתרים או על פי תחושה חרישית מיוחדת להם, מפליאי לעשות באחיות עינים, המכשרים כואם בראש כל חוצות, ועושים מחשך מעשיהם בפומבי, ובני הדור החכם משכימים לפתחם, ומאמינים בנפלאותיהם. אנשים

חכמים בעיניהם מתגנבים בלאט אל איזו צוענית, לטרוף בקלפים ולשמוע נבואתה, גם מטים אזנם באפרכסת, לשמוע ולראות אותות השולחנות המתנבאים, בחיותם מוקפים בידי אנשים המנחשים עליהם. חכמת האנשים ההם סרה מעליהם במקומות ההם. התהפכו פתאום מכופרים למאמינים במקום שאין בו יראת ד', אמונה טפלה פרשה עליהם צלה, ובחושך יתהלכו במקום שאין בו אמונת אלקים חיים. עול מלכות שמים היה להם למעמסה, ומעיק על עשתונותיהם להתרחס מכל אמונה טהורה, ומחשבות הבל מצאו מסלות בלבם. דור תהפוכות הם, כפירה ואמונה יחד במ קננו, הפקרות מצד זה ואמונה מצד זה. הפצי חיים הם, מתמכרים לתענוגי בשרים, מבלי דאג לאחריתם סוף כל האדם, אפסה במ אמונה בכל דרכי חייהם, רחוקים מיראה ומראגה לאחרי מותם, בהיות כל איש לבצעו פונה, ומעבר מזה מתגוררים לאגודות להכין להם קרקע עדית לקבורת גויותיהם, וחוצבים להם קבר בחייהם בדמים מרובים. *) יש שאותם המתחכמים היודעים היטב פרס בלצנות בעיניי האמונה, ומתלוצצים על מסורת אבות בברדנות נפלאה, מפקחים לעבור באישון לילה על יד בית הקברות או חורבה

(*) ופה מכוונת שמועתי מפו ידו"ג הרב הגאון רז"ד ריש גלין שליט"א בבואור המאמר, לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסיק בתורה וכו' ואם לאו יקרא ק"ש וכו' ואם לאו יזכור לו יום המיתה (ברכות ד') שלכאורה זכירות הראשונות למה הן באות, ואם זכירת יום המיתה היא תרופה יותר בשוטה נגד יצה"ר, למה לו לנסות כחו בזכירות הראשונות, די לו לזכור יום המיתה מראש, אמנם חז"ל למדונו בינה בזה לאמור; כי זכירת יום המיתה תרופה בשוטה היא רק למי שלבו תמים עם דתו ולא לפורקי עול (כדברי הנביא: והנה ששון ושמחה וגו') אכול ושתו כי מחר נמות (ישעיה' כב'). רואים אנו את בני דורנו במדינת זו שטופים בזרם החיים גם לפני פתח בית הקברות, והם מקיימים בנפשם דברי הנביא חנ"ל, כי גם בבואם לבית מועד לכל חי ערוכים לפניחם שם בתי עונג ותפנוקים. אכול ושתה, חוללות ושעשועים; שגם לפני חבר מינון המונה לפניחם לא ימס לבם, הוא שאמרו חז"ל; בראשונה יעסיק בתורה, יקרא ק"ש ויפנת לבו לשמים, ואחרי כן יזכור לו יום המיתה, וחיתה זאת לו רק אז לתרופה, להתבונן משרים על דרכיו.

עתיקה, גם מאמינים בסגולת חפצים ידועים שנחש ינחשו מזל לנושאייהם וקדוש יאמרו לסגולת נעל הסוס הקבוע בדירתם לפני הסף במקום שאין מזוזה לפני פתחם, אמונתם בדברי איזה משכיל מפורסם עולת הרבה על אמונת חסיד ברבנו, וברור הדבר, כי גם אלה הכופרים בתחית המתים, אינם רחוקים מאמונה כזו באופן טבעי בעתיד הרחוק, אם אך השערה כזו תצא מפי איזה סופר מפורסם לחכם בדרכי הטבע, כי כל מעשיהם ומחשבותיהם, להקות מעשי חכמים מהם, החכמים בעיניהם, בלי כל יסוד בקרב נפשם פנימה, ואמונת אלקים חיים נחפכה בקרבם, לאמונה בכשר ודם ובכל הבליים*).

אמונה כללית בכח שלמעלה מן הטבע נטועה בלב כל איש באורח טבעי, אך יש שמבלי משים השתמש האדם באמונתו זו שלא במקומה הראוי, בני הקדם העבירו אמונתם זו לעבודת אליילים, לפסל ותמונת כל, בחאמינים רק בכח יוצא מן הגוף ועל ידי גוף, הנכר ומוחש לחוש באשר הסכינו. לא השיגו בשכלם, לדעת ולהבין מציאת עצם או כח רוחני הרחוק מחמשת חושי האדם, שאין לו כל דמות, שאינו תופש לו כל מקום ומלא עולם. ונזה היה להם יותר להאמין בכח הצורות והתמונות, שבראו למו כהני און, הנראות לעין. מרגש אמונה

(*) ומה נעים מה ששמעתי בשם חרה"ק מליאדו זצ"ל בעה"ת על תו' הגמרא (שבת י') שנאמר הכון לקראת אלקיך ישראל, לענין סעודה סמוך לתפלת ערבית, דקאמר שם מאימתי התחלת אכילה, שרשות לו לגמור סעודתו, כדתנן שם אם התחילו אין מפסיקין, רב אמר משויטול ידיו ור' חנינא אמר משיתיר חגורה, ופריך שם רב ששת וכי טריחותא למיסר המיונייה ועוד ליקו הכי ולצלי. על שתי הקושיות משני שם הגמרא תירוצי אחד: משום שנאמר הכון לקראת אלקיך ישראל גו'. התירוצי הזה מספיק רק לקושיא השניה, דפריך ליקו הכי ולצלי בלא חגורה, משום דצריך הכנה לתפלה בחגורה, אבל הקושיא הראשונה במקומה עומדת, וכי טריחותא למיסר המיונייה, שמשום טרחה קלה כזו לחגור חגורתו מותר לו לגמור סעודתו קודם התפלה, ותתוס' שם כתבו: ולא חש לתרץ קושיא קמייטא. אך באמת אפשר שמספיק תו' הגמ' לתרץ גם הקושיא קמייטא' יען כי כל טרחה שהיא לשם שמיום, גם טרחה כל שחיא לטרחת יתירה תחשב, ולמעמסה היא על האדם בטבעו, וגם טרחת החגורה, אף שהיא קלה, לטרחה גדולה תחשב משום הכון לקראת וגו', ובוה נבין גם החזיון המזמר, שאמונה מפלה שלא לש"ש נוחה לאדם לקבלת יותר מאמונת אלקים חיים.

בכח נעלם מן העין, כי לא הסכימו למציאות כח רוחני כח הטבע. בעתם האחרונות אמנם כבר הסכין האדם לנחות רוחנים כלתי נראים בטבע עצמה, ובעל כרחו השלים עם מציאותם, בראותו פעולותיהם על ידי הנסיון כמו הלעקטריציטט, כח המושך וכדומה, שאינם תופשים להם כל מקום. אך כח החיים תחת יד האביונה פעל על בינת האדם, לעשות כונים לטבע האלמתי, בשומו את שכלו לאמת הבנין, למוד בו עמודי עולם, מוחו אינו הולם מציאת איזה ענין וכת, העולה למעלה מבינתו ומעבר לגבול ידיעותיו, ויותר נוח לו להאמין בכח הטבע האלמתי, שהיא מושלת בכל היקום, בכח גוף דומם ומנושם, בהגיון לב הבור עצבים, עצמות ומוח, מהאמין בכח רוחני, נשמת אלקים חיים, הרודה בגוף: קוצר השגת האדם הולך שולל את עובדי האלילים בימי קדם, לתת יקר וגדולה לעץ ואבן, והוא שהיה לרועץ גם היום בקרב בני הדור החדש, לתת כבוד לבשר ודם, ולהאמין בכח עצמותו ובאינדיבידואליותו של הגוף. אמונה זרה וישנה מבני הקדם התחפכה עתה כחומר חותם על לוח לבו של האדם היום, גלגול אמונת פגול ישנה ברמות חדשה שבשם טבע תכונה, והכל למקום אחר פונה, לפריקת עול וחופש דת קל, כמשל הירוע לאותה אישה חכמה המורדת פתילי נרות כבה"ק ומתפללת לטובת ביתה. הולכת ומושבת את פתילי החוטים הקשור בראש המצבה של קבר המת, ומתפללת ואומרת, רבש"ע, כמו שנמשך החוט הזה, כן תמשכנה ברכות והצלחות בביתי. והנה פתאום נפסק החוט, ונפסקו מעשיות. אך האשה אינה מפסיקה מתפילתה לטובת ביתה. היא מוסיפה להתפלל על פי דרכה בכונה אחת, והולכת ואומרת: רבש"ע! כמו שנפסק החוט הזה, כן תפסקנה כל הרעות מעלי ומביתי, תפלה אחת וכונה אחת במלים שונות, כן הוא תפלת הדור החכם הזה. אם חלפה אמונת אלילים ואמונתם בכח נשמי מקרב בני האדם, עוד טרם כלתה אמונה זו מקרב בני הדור החדש, ונמשכת באופן אחר, באמונה בטבע האלמתי. החוט אָמנם נפסק, אך התפלה אחת היא בכונתה.

אפריון נמטי לנאורים הלאומים וסופרי הדור, המתאמצים לנטוע רנש לאומי בלב דור ערום ועריה, שיחסום לפניו את הדרך להתבוללות, למצער לפי שעה, והיה לשארית הפלטה באחרית הימים, לשוב לבצרון האמונה. עבודת הסופרים האחרונים הלאומים עולה בזה על הראשונים

בראשית שנות המאה העברה, בשעה שאלה כמו אלה שאפו לתקונים בדת. הראשונים רק הרסו את הגדר, שגדרו רבותינו הקדמונים, ויאמרו לרומם רוח העם בהשכלתם, מבלי שום לב לבנין הלאום ואחדותו שאפשר רק על ידי רעיון המקשר לבות כל ישראל ביחוד, לחיותם לעם אחד בכל מקומות מושבותיהם, כמו שהיה מתאחד על ידי הדת. ישן הוציאו וחדש לא הביאו. גם אמנם בלתי אפשר היה להם בזמן ההוא, למצא נתיב לאחדות העם כולו, דת ישראל קימה עד אז את בית ישראל על יסודותיו, על ידה היה לעם אחד בכל ימי גלותו. והיא שעמדה לראשי עם ישרון, לשום תמיד סדרים בין כל בני ברית בארצות פוזרותיהם, לשמור ולהגן מכל פגע על אוצרותיהם הרוחניים, ובפרוץ רוח ההשכלה בעם, היו פלגות בישראל שעשו פרצים בדת, ויבנו להם כמה לעצמם. הסכנה אמנם כבר עברה אז מעל קניני העם הרוחניים, כי חופשה נתנה לכל הדתות מטעם יושבי הארצות. אך עם זה רופף הקשר האמיתי שהיה מאגד את כל בית ישראל לעם אחד, והדת, אבן הפנה לבית ישראל ואחדותו, התפרדה לאגודות באופנים שונים. בקיאים רבים נעשה בה, וזרם החופש עבר בהם כשטף מים כבירים, ויהרסו את הגדרים מאחדות עם ישראל. רעיון הלאומי לבד תחת הסות ארץ אבות עוד טרם היה אז לקנין לאומי כללי של כל העם, להיותו חבריה האחד המסיף את כולו. ישוב ארץ ישראל נחשב אז רק לחלק מן הדת, אחת מן המצות הדתיות שקבלה אמנם השיבות מיוחדת בין העם עפ"י התלמוד והחכמים שבאו אחריו, שהוסיפו לתת לו ערך דתי. ועם רפיון הדת עוד רופפו גם עמודי הרעיון ההוא. אהבת הלאום בכלל היתה אמנם תמיד החוט המקשר לבות אחב"י בכל מקומות מושבותיהם, אך לא היתה בולטת למדי מענינים הדתיים, בכדי להחזיק מעמד לעצמה כיסוד לבנין האחדות, נוסף לזה נשקפה אז גם סכנה לכלי המחזיק ברכה לישראל, הוא השלום, על ידי אחדות מלאכותית, אחדות לשם אחדות, שהיא קרוב בשר ורחוק נשמה, מאפס רעיון מיוחד המושך לב העם כולו. כי פרוד הדעות היה מושך אחריו תמיד מחלוקת רבה בין גדולי העם בכל מצעדיהם, ולעת כזאת יוכל השלום להתקיים יותר באותה מדה שמתרחקות המפלגות אשה מרעותה, שלכל אחת מדור בפני עצמה, לבלתי התנגש זו עם זו באחדותם, לבלתי יכולע לו לרגלי שנאת המפלגות, המתרחבת ומתפתחת תמיד, בקרב זו

אל זו *), והיה השלום נכון לעת מצוא, בהזדמן לעם איזה ענין כללי המשותף לכל המפלגות יחד, שנחיצותו תמציא אחדות כחות כל העם יחד. ובכן אפסה יד המשכילים הראשונים, לבצר חומת האחדות בישראל בזמנם. ההשכלה עצמה, שאליה התפללו, היא קנין כללי, המשותף לכל העולם, ואי אפשר היה להם לשמור את היין בחבית השבורה.

בעתים האחרונות פרה רעיון הלאומי ויגמל שקדים. לב כל העם פונה מזרחה לארץ אבות. הסופרים האחרונים אומרים עתה לבנות את בית ישראל בבנין לאומי לבד. אך המכין יבין עד כמה רעוע יסוד לאומיות ערטילאית בלי חסות אמונה, לבנות עליו או גם להחזיק מעמד לבנין עממי לאורך ימים, ועד כמה מסוכנת בדידות הרעיון הלאומי, בהיותו נפרד ורחוק מעמודי הדת ויסודותיה, לקיום עם ישראל הרחוק מחיים מדינים זה אלפי שנים. הדת והלאומיות מאז מעולם כתאומים התלכדו בבית יעקב ולא התפדרו. לאומיות ישראל, שבאמת היא תולדת הדת, החוסה עליה בעלה, אינה תלויה בקנאת הלאום כי אם באמונתו. נצה ישראל לא ישקר ובנוים לא יתערב. לאומיות הערטילאית, כשהיא זרה לדת, תלויה במצב דברי ימי החיים המדינים. וקנאת הלאום המקיימת ומעורדת רוח לאומי בלב כל עם ועם היושב על ארמתו, בכדי להחזיק מעמד לעצמו, זרה היא לעם ישרון ומחוקקיו. חקה אחת היתה לישראל, בשבתו על ארמתו, לגר ולאזרח הארץ. ומי כעם ישראל יודע כי קנאת הלאום ששמה

(*) נכון בזה טלוצת המשורר: מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, שלכאורה המלה „גם“ היא לפותר, אכן, שבת אחים בשלום גם בלי אחדותם הוא דבר טוב, במקום שאין שם לא שנאה, לא קנאה ולא דברי ריבות בשער, כל אחד על מקומו יבא בשלום, מבלתי התנגש איש באחיו. ואחדות במקום שאין נחיצותה בולטת במדה מספקת, גורמת סכסוכים שונים בין איש לרעהו, בהצוגה אותם תמיד פנים אל פנים, בשעת שלב כל איש לעברו פונה. אך יותר נעים שבת אחים, כשהם גם מתאחדים יחד לכל דבר טוב ומועיל. ויש שאחדות נחוצה לאחים בענין הדורש קבוצת הכחות כולם, במקום שאין לאל יד כל אחד לבדו למלא תפקידו, כי קצרה ידו, ואז על האחים תבדודים לתושיט יד איש לרעהו, לקרב זה אל זה ולעבוד שכם אחד למטרת אחת, ובמקום שתאחדות נחוצה אין גם כל סכנה נשקפת מאתה להפריע בעד השלום, ואז גם טוב גם נעים „שבת אחים“ גם „יחד“.

גם מסוה על פני אנשי מרמה לכסות נבליהם ימים רבים. ואמנם, אמונת ישראל ודתו תבנה לו גם בית לאומי, להיותו עם לברד ישכון. אכן זו מאסו חבונים, מסורת הדת והאמונה כבר היתה לראש פנה בישראל זה אלפי שנים, ועמדה בנסיון. מעוז היא לנצה ישראל עד היום הזה, והחפצים באמת בקיום עמם ונצחיותו, לא יסכימו בשום אופן להסיר מעליו את דגל האמונה והמסורת, החופה ושומר עליו, ולהציגו ערום תחת כסות הלאומיות לברדה, שאין לה, כשהיא לעצמה, כל נסיון מאחריה. ואם יאמר אדם להרחיק אמונה מלב הדור הצעיר ולסמוך על רוח לאומיותו לבד, אינו אלא טועה. הן הדור ההולך בעקבות מורים כאלה הפך חיים הוא לכל אשר תשאלנה עיניו, אשר על כן הוא נוהה אחרי מוריו המתעים אותו מבית אביו לחופש הדת, להחזיר לו לעשות מה שלבו חפץ. ונקל לדור דעה כזה לתור לו דרך לעצמו, ולמצא פתרון לשאלתו הלאומית הזאת במהפכת קערה על פיה, ובבעורה של שאלה זו ימצא פתרונה. ומי לא ידע כי רק עמודי הדת והאמונה החזיקו מעמד לבנין היהדות ולבנין לאומיות ישראל מדור דור בתקופה סתומה וחתומה, שאין לה גבול קצוב או מטרות גלויות ומסוימות לאמר: עד פה תבא. אשר על כן לא פסקה אמונה זו ותקופה זו מקרב בית ישראל מדור ראשון לגלותו עד כה, לא נתגלה עונו ולא נתגלה קצו. סתומים וחתומים הדברים בידי צור ישראל וגואלו עד עת קץ, עד אשר ישלום ישראל עבודתו בארצות פזורו לאמונת אל חי, עפ"י הברית אשר כרת ד' את אברהם אבינו בין הבתרים. גם יעקב אבינו ע"ה, בחפצו לנחם את בניו ולאמץ רוחם, כאשר בקש לגלות להם את הקץ, ולבאר לפניהם את הסתום, נסתלקה ממנו שכינה, ויאמר פן ימצא פסול בודעו אחריו, שיגלה פנים בנבואתו שלא כהלכה לקץ הימים (בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה, אמר שמא יש פסול במטתי, פסחים נ"ו).

בנסותי לזרוע אמונה על תלמי לבב התלמידים העברים בגמנסיון המדיני בליטא מטעם הרשות, התנגשתי עם רגשות תלמידים בוגרים מב"ס התיכונים העברים הפרטים והתעניינתי לתהות על סנקנם בעניני האמונה. והנה רבה העזובה בקרב נפשם פנימה באופנים שונים, מהם הקיפוני בשאלות זרות, שלא היה נועז תלמיד צעיר להעלותן על דל

שפתיו לפני זמן לא כביר, ויש שנאלץ לבקש סבות זרות לאמונה בכלל. הטבע היתה להם לאליה, וחקיה למוסדי עולם לברם, הם אמנם קבלו את תשובתי על נקלה מאפס מענה, והסתפקותם המהירה העידה למדי, כי לא הרבו להנות בענין זה גם לפי מדת שכלם, ומאומה לא נשאו אתם. שאלותיהם קבלו מבחוי, והגיוני רוחם הם תוצאות חוג הסביבה שבה נמצאו. אין להם בעולמם אלא הטבע לברת, ובשמה ידגלו כל היום, אשר בהרהיקם אחרי כן ללכת בדרכי החיים, תקצר רוחם לבקש מרפא לנפשם בספרי טובי החכמים, הדורשים עיון. ואחרי טעמים טעם השכלה בקליפתה, בטרם אכלו את פריה, ישובו גם יוסיפו להנות עולה ככל העולה על רוחם. והיו לרור דעה החפץ היום לכל אשר תשאלנה עיניו, שהמדת החיים מטעתו להשען אל בינתו, לבלתי האמין רק במה שעיניו רואות.

בהשקיפנו על פני הישימון הנורא השורר בלבות צעירי התלמידים ממחלקות הנבוכות בבה"ם מצאנו לנחוי להטיף להם אמרים, אמרי אמת בנוגע ל"ג עקרי הדת בראיות מוכיחות מן הטבע והנסיון, אכן הפנה שכל בני הדור החדש פונים אליה כיום, שתמציתם הננו מעלים פה על הגליון. במחברת זו שהננו נותנים לפני הקורא, תמכנו יתדותנו כעת בשנים משלשה עשר העקרים, מציאות אלקים והשאת הפש. אבני הפנה הראשונות לדת וליהדות, להכין לב בנינו ברור הזה לאביהם שבשמים. בשולי הספר יבוארו גם עם זה איזה מקראות ומאמרי חז"ל, שכל דבריהם מעטי חכמות ורכי האיכות, והיו מטעמים לרורשי מקראות, ובינה בדברי חכמים והדותם, ובהרחב ד' גבולנו, נקוה להו"ל באורנו לשאר עקרי האמונה, להחזיק מעמד לדת וליהדות.

אמנם לא נשלה נפשנו, להוכיח אמונה לעם בראיות ומופתים חיובים ממצאות הטבע במרחביה, כי הלא ענינים אלה נעלים מהשגת האדם ומכירתו לא רק על ידי חמשת חושיו כי אם גם על ידי דמיונו. אין בינה בשכל ולא חכמה בלב, לרורש ולהבין במופלא מן הטבע בחיוב או בשלילה, ורגש האמונה לברו הוא המושל בענינים אלה. אולם מקוים אנהנו רק להורות באצבע אל הפתח להיכל האמונה, לעורר את הרגש אל החושים הרוחניים הקבועים באדם, (להלן במאמרנו אכן יש ד') וחש בעצמו את מוחש האמונה הטחורה, ראיותינו לקחנו מעולם הטבע והמעשה על פי חזיונות ידועים, שלא הרשנו בם מאומה.

רק הצננום לפני הקורא ערומים בעצם מהותם, כמו שחם גלויים ומפירסמים בעולם החיים, אשר על כן חשבנו למותר וגם למחסור להרבות ציונים בראיות מדברי אנשי שם, כדי להשפיע אמונה על הקוראים. כי לא רק אמונה מנמתנו להוכיח לקורא, כי אם ידיעה ע"י מעשים מוחשים בראיות מחזיונות הטבע הנלוים וידועים. אנחנו נזכיר רק את הכללים הידועים בחוקי הטבע וחזיונותיה, ונעזר להתבונן עליהם, ולדין דבר מתוך דבר, והיו תוצאות הדברים להציב גבולות עולם בחכמת אדם לרעת, כי אך הרוח הוא הרודה בכל הטבע כולה ובכל התנועה הרבה שבכל היקום, ומקור פעולת כל הגופים בעלי התנועה והחיים הוא בכחות נעלמים מחושי האדם; כי הגופים כשהם לעצמם דוממים הם כלי כל תנועה ורגש, כמכונת מתכת שעושה האדם אברים אברים, מתנועים ומסתובבים ככה הרוחני הטבעי האצור בתוכה ומתאים לתנועתה, ובה נפתח לנו שער להיכל האמונה בכחות הרוממים מעל לגבול הטבע.

דברינו כוננו ביחוד אל אלה שנשטפו בזרם החיים, שמוחם נתמטט מקוצר רוח ומעבודה קשה, עד כי נפלו בתהום של הפקרות, ואין להם מטרה בחיים רק בשביל החיים. על שדה הפקרות זו גדלו בניהם בתהום הנשיה, ויש שמעריצים גם מקדישים את רבותיהם החדשים, שהיו בעיניהם ככוכבים מזהירים, שעלו על שמי הטבע, לתקן עולם במלכותא דארעא, עד כי יחורו בעיניהם למולם פני חכמינו הקדמונים, שקטנם עבה ממתנינו. ומהם גם תמימים המלאים ספקות, ורוחם קצרה להשקיף על פני הישימון העוטר אותם מכל עבריהם; שידם אוחזות עוד בענפי הדת מעבר מזה, ורגליהם עומדות על עברי פי פחת בהשפעה זרה מעבר זה, והיה עמלנו ושכרנו במלאכתנו זו עם הספר, לעזור רגשותיהם ומכטי עיניהם לראות נכוחה.

מאפס חכמה בכליות

באמונה תחלה ישים

ולתתחכם בפני חבריות

גם לכפירה ירים.

הטבע רבת גונים
בה שקופה כל תמונה
לכופר תעשה כונים
ולמאמין מעוז אמונה.

סודות הטבע וחזיונותיה

חלק ידוע מן העולם הגדול במרחבית, המושג ומובן לאדם, נקרא טבע, הוא מתחיל בחלקי חמרים קטנים דקים מן הדקים, שאפשר להכירם רק על ידי כלי ראות או על פי דמיון, ואחריתו כלה בגרמי שמים הגדולים בכמותם מאות אלפי מילים, עד המקום שעין האדם לא תגיע שמה עוד גם על ידי כלי מחזה. לרגלי דקות חלקי החמרים הפזורים בחלל העולם, יש שאבד ערך גשמותם לעין האדם ומופיעים לפנינו בתור אור, והאוויר עצמו הסובב אותנו הולך ומתדקק, הולך ודק למעלה מן הארץ, עד כי כלה באפס למעלה, במקום שעיני האדם לא תחזינה שם עוד מאומה, כי חלקים ופיתיתים קטנים מהם לא נמצא עוד לפנינו גם בדמיונו. גם מחזה הגופים הגדולים ברחבי השמים כלה במרחקי אין קץ, עד שנעלם מעין האדם בחלל אין סוף, כי ידו קצרה מתדור עוד הלאה למסתרי הטבע פנימה, מבלי דעת מאומה מהנמצא ומהנעשה שם לפנינו מן הקלעים. כל הנמצא במסתרים ההם מעבר לגבול בינת האדם ולמעלה מידיעתו, למעלה מן הטבע הוא, למעלה משכלנו.

הטבע כוללת חזיונות רבים ופעולות חזרות מאז מעולם, היא מלאה חמרים וגופים שונים גם כחות רבים משוללי דעת וכונה. המיוחדים כל אחד לפעולה ידועה, חזיונות הטבע הם מעשים בכל יום, פעולות ידועות החוזרות ונשנות מעת לעת ולפרקים ידועים לפי המצב, הזמן והמקום, ובני האדם לנוכח הטבע יביטו, וקבעו למו חוקים קבועים בפעולותיה, כללים ידועים שלמדו מנסיונות רבים במשך דורות רבים, ואותם הכללים עצמם נהפכו אחרי כן לרועץ ביד רחוקי אמונה, לעשותם סבות וחקים עצמים, על פי כחות נעלמים, מעיקים על הטבע, להתנהג על פיהם. ואותם חכמי הטבע עצמם שקצרה ידם מהבדיל את הרוח מן החמר בנוף בעל חיים ותנועה, ששם הכל אחד הוא בעיניהם

ידם רב להם להפריד בין הרבקים, בחפצם להיות שותפים במעשי בראשית, ולהבדיל מן הטבע את חקיה עפ"י כחותיה, כדי לעשותם למחוקקי הבריאה כלה, כי חזרו מכללי הטבע החם ללמד על עצם הבריאה. הטבע שבאה בראשונה לפניהם ללמד, נמצאת למדה, ומה באו להשערות אין חקר. הם אינם מקרבים את השכל אל נפלאות הטבע, להגדיל ולהפליא חכמת אלקים, כי אם עושים את השכל לאמת הבנין לבריאות עולם, ואת כחות הטבע — למחוללי הבריאה. בינתם היתה להם לקנה המדה, למוד בו עמודי עולמות ישנים גם חדשים, שבנו למו עפ"י השערות רעועות בהיות הבריאה, המוכנה לפניהם, וחבוקה בחוקי הטבע. הטבע לברה עם כל היקום אשר בה היתה לפניהם למין בריה אלמת, העומדת וקימת לעצמה, מאפס דעת אל נכון. אם החקים ההם סבכו את הטבע, או כי הטבע היא סבה לחקיה על פי מצות הכורא, ויש שברו למו כללים חדשים לבצר יסודי חומת שיטתם החדשה. חזיון או מקרה, היוצא מכללי הטבע ההם, מביא לפעמים במבוכה את מחוקקי הטבע החדשים: מחוץ לסדרי הטבע הוא, ובשם נס יקרא. המבין יבין ויראה בזה אצבע אלקים, אות על מציאות כח עליון מעל לכחות הטבע, ויוכיח בזה שגגת הפילוסופים המחוקקים ומעוטיהם בבנין עולם, אך לא יורה דעה ואמונה לדור חכם בעיניו, להוכיח על משוגתו, ומאומה לא יפעל על לב המשכילים נבוכי הדור. כי בהשגותו פעמים ושלש, יספחוהו לסדרי הטבע, וברו וקבעו לו חוק טבעי חדש יחיד במינו, ואם מקרה בודד הוא, חיש יאבד זכרו, והדור הבא או הרחוק ממקום המעשה לא יכיר מראהו, וכחש בו לא ראיתו, ונהפך לאגדה (*), ומאז החל העם לקצות באמונה, אפסה כל תועלת ממעשים ופעולות שלמעלה מן הטבע, בכדי ללמד תועים בינה.

(*) אמנם יותר נקל להיות כופר מחיות מאמין, כי הכפירה לא בחכמה יסודה, ולא בהשכלה מקורה כי אם בגסות הרוח וחרגש. גם בימי קדם ידע מנחם תידוע, שנתנו לו חז"ל תואר עם הארץ, לחכות באמונתו במלאך ד' צבאות, שהפליא לעשות לעיניו ולעיני אשתו, עד אם ראה ונוכח, כי לא חוסף מלאך ד' צבאות להראות אליו עוד בנפלאותיו, ורק אז ידע מנחם כי מלאך ד' הוא, הנראה אליו בנס פעם אחת ולא יסף, ואז תאמין בו, (ולא יסף מלאך ד' להראות אל וגו' אז ידע מנחם כי מלאך ד' הוא, שופטים י"ד).

וירגשים חדלו. ואולם הזיווג הטבע עצמה הופיעו לעיני בשר על ידי חכמת האדם, להוכיח מציאות כחות רוחניים נסתרים בחיק הטבע, והביט אליהם האדם וחי באמונתו.

ישרים דרכי ד' בחוקי הטבע, לבלתי שנות תפקידם זה שנות דור ודור. צדיקים ילכו בם, להעמיק חקר הנפלאות הבורא. בכחות הטבע אשר זה אלפי שנים יישירו דרכיהם, ואין בהם כל נפתל ועקש, יחזו מעשי בורא עולם ואדונו, כי רבו ונשגבו, הן הן נפלאותיו, הן הן גבורותיו. מהררי קדם החוצכים להכות אש. מקול הרעם במרום ישמעו קול ד'. מעולמות הגדולים בגבהי מדומים ומברואים הקטנים עד בלי תכלית במעמקי תהום יראו הדר גאון עוזו, וכל היקום אשר על פני האדמה ימלא לפנייהם גבורות הבורא. ופושעים יכשלו בם, לתת יקר וכבוד אליל לכחות אלמים, השורדים בעולם רק במלאכות יוצרם, ששת אותם תחת רגלי האדם בעולם הטבע. חכמים הם בעיניהם, וכל עולמם הוא נגד פניהם. הכל גלוי וידוע לפנייהם ואין מאחריהם, כי אין להם בעולמם אלא מה שעניניהם רואות, והטבע לבדה נר לרגלם. זה יזכיר לנו מליצת האשכנזי: לפעמים נמצא תפוחים גם בצלי אור, שכמוכן שמה המבשלת אותם בתוך הצלי מראש.

דיה התבוננות אמיתית על כל המעשה תחת השמש, לראות ולהוכיח, עד כמה קצרה בינת אנוש, לדרוש במופלא ממנו בשכלו המגביל, שאפס כל מכונה מלאכותית להרימו מעל לגבולו, ועד כמה רחוקים כשרונותיו משלמות, כדי להגיע לקץ המציאות, תכליתה וראשיתה. המצאות חכמתו בעצמן תערנה על פגימת חושיו, ומהשתלמות הכשרון המלאכותי בולט קצר ידו של האדם לאות על גבול כשרונו בעצמו. בלי מחזה מגדיל ראותו, החשמל מרחיק שמיעתו וכה הקשת עולה על כה ידיו. מכא רגל ועד ראש אין בו מתום לכשרון חושיו לעצמם. וחסר אונים הוא להגיע בעצמו לקץ נקודת הכשרון דמלאכותי, לקץ היכולת של כליו המלאכותיים מעשי ידיו, שיתפאר בם, כי כבוד מצאה ידו לחדור למסתרי הטבע, שבאמת רק זעיר שם מצאה ידו, ובשכלו הפשוט אומר האדם גם בלי עזר מלאכותי לחדור לקץ כל המעשים שמעבר לגבול בינתו. הוא שאמר הנביא: למעשי ידיו ישתחות, כי גדול כחם של מעשי ידי האדם מכחות עצמו.

גם מי יזדע עוד אם חושי האדם עצמם גם בעזר המלאכותיות לא יציגו לפניו את החזיונות במצב מדומה בלתי נכון. כמו זכויות המגדילות והמקטינות, וכבר מנו חכמי הטבע עצמם המון חדות נצחיות בעולם הטבע, והודו בעצמם, כי לעולם לא יגיע ליד האדם גם המפתח לפתרונו.

תוצאות חכמת האדם נכרים אמנם בכל ענפי המדע, אך אין כל חדש בכל המצאותיו החדשות רק שנוי מקום החמרים ממקום למקום והכנתם לנוכח כחות הטבע, הנעלמים מן העין, חכמת האדם עמדה לו רק להרכיב מיני חמרים שונים, לצרפם או להבדילם זה מזה, בכדי שיצא מהם מין חומר חדש או גוף חדש בצורתו למראית עין, לכון מצב הגופים לקבלת פעולות כחות הרוחנים הנעלמים, כמו רתימת הסוס אל העגלה. גם לברא, להכין מכונה חיה בעלת תנועה, העובדת ופועלת בעצמה פעולות גדולות בעזרת הכחות הצפונות בסתרי הטבע, כמו בריה חיה לעצמה, אך מעולם לא עלתה בידו, לברא כח חדש, חומר או גוף חדש בעצם תמו, לא יתוש אחד ולא גרגיר חול אחד, גם לא להעביר ולהכחיד חומר או גוף אחד מן העולם לאפס ואין. האדם משתמש רק בחמרי הטבע וכחותיה, שמצא כבר מוכנים לפניו, ואין כל חדש גם בפעולות הטבע עצמה עם כל כחותיה, הפועלים על הגופים והחמרים המוכנים לפנייהם מכבר, בפעולות כל גוף עובד כח נבדל עתיק יומין, שקדמיהו גם יאחר לו, ובעצם הגוף החדש בצורתו שוכנים וקיימים עוד אותם החלקים מחמרים הראשונים, האטומים הדוממים כמו שהיו בראשונה, בטרם באו לשכון בגוף זה הבנוי מהם, רק שנעתקו ממקומם, החליפו משכנם, והצטרפו עם אטומים אחרים כמהם לגוף אחד. וגם בגוף זה שנמצאים בו הפעם, לא ישכנו לעולם, כי ינדרפו ונחדפו ממצבם זה בקרבנו, ופנו להם ללכת ליסודותיהם, (להלן במאמרנו אכן רוח הוא באנוש).

כל הגלויים החדשים בסדרי הטבע מדור דור ותחלטות חכמי הטבע שנתקבלו בעולם בהסכם כללי עפ"י שכל כללי (ראה להלן במאמרנו אכן יש ד') בתור אמת לאמיתו, כוננו רק אל אפני איכות הכחות הטבעיים או תנועות הגופים שמן המוכן בעולם הטבע, לתחלכות הארץ וגרמי שמים וכדומה, לברר באיזו תכונה הם נמצאים, ובאיזה אופן

הם עוברים ופועלים פעולותיהם התמידיות, אך לא אל פני התחות המציאות והשתלמותה. כל החקירות ותוצאותיהן בהתחות הבריאה נשארו תמיד קפואות בעודן באבן בתור השערות בעלמא, וכל הפלסופים שאמרו להיות שותפים במעשי בראשית, וברו למו שטות חדשות בבריות עולם ומלואו, בהתפתחותו והשתלשלותו של כל היקום ממין למין וממדרגה למדרגה במשך אלפי שנים רבות, וכן בראיותיהם על אלפי אלפים שנות קיום העולם עפ"י סמנים ידועים כמו תוספת שדרות הקרקע בנהרות ידועים, מרגישים כבדות רבה בשטותיהם. בקושי הם מתאמצים לסתום את הבקיעים הרבים שמוצאים כפעם בפעם בבניני עולמיהם, לרגלי המרחק הנמצא בין אבני בניניהם, שאינן מתאימות זו לזו, שבגללם אולצו להוסיף בכל פעם כללים טבעיים חדשים, טבעות חדשות בשלשלת הבריאה, בכדי שיתאימו לכללי השערותיהם. כל השערותיהם נבנו על יסודי הטבע שמצאו גלויים ומוכנים לפנייהם בדורות האחרונים, על פיהם הם דנים ומקשים אל הראשונים, והלא אין לו דין אלא מה שעניו ראות, כי מי יודע אם חליפות הטבע בסדריה עתה הם מתאימים בדיוק עם כל מנהגיה וחליפותיה בימים הקדמונים. הן כל חזיונות הטבע עולים בסולם של חליפות שונות וחזיונות חוזרים בשלבים רבים, ואפשר שאין האחד דומה לחברו, ואפני החליפות עצמן מתחלפות לפי הזמן והמקום, כי הלא גם מהירות גדולו והתפתחותו והשתלמותו של הצומח והחי אינה דומה באחריתה כמו בראשיתה (*), ואיך אפשר למוד במדה אחת טבעות שלשלת ארוכה של מקרים וחזיונות רבים, שעברו תחת חליפות רבות באלפי דורות, עפ"י מדת טבעות מספר באמצעותה, ולרונ עליהם בהעלם אחד. לא נפלא בעינינו, כי בנקל באים חכמי הפלסופיא ההם איש אחרי רעהו וסותרים זה בנינו של זה.

חכמת האדם עמדה לו רק לחמציא אופן השמוש בכחות הטבע המוכנים לפניו מששת ימי בראשית, שכל דור ודור כובש לו עמל

(* בעתון עברי "מ"ו" בנווארק מן 28 דעצעמבער שנת 1928 מובאה ידיעה מווייען ע"ד נערה אחת שאחרי היותה בילדותה שפלת קומה לפי מספר שנותיה, גדלה אחרי כן בצעדים מהירים, ובשנת שבע עשרה לימי חיותה גיעה לקומה גבוהה של שמונת רגל.

דורות הקודמים בידועותיהם עפ"י נסיונותיהם ותחבולותיהם, להשתמש בהן, בינת האדם תאלפחו רק להשתמש במלא כח ידיעותיו, שנצטברו בשבילו במדעי הטבע במשך דורות רבים, אך עצם כחות הטבע ומהותם נשארו נעלמים ממנו עד עולם, וכל ידיעותיו שרכש לו עד כה כאין נחשבו מול חלל העולם הגדול המלא תעלומות אין חקר. הכחות הטבעיים, מזגי החמרים הדקים וסגולות הגופים אך זעיר שם נגלו לפני האדם. שבידיעותיו אלו הוא משתמש בהמצאותיו, ויותר מהנה אלפי פעמים נשארו נעלמים ממנו עד כה. מה רבו חזיונות הטבע הנפלאים בכל היקום, שעיני בשר תחזינה אותם ותכלינה מבלי דעת סבתם וסודם הכמוס, ומה גם בשמי מעל, שעדיהם כל בשר לא יבא, ואלפי כוכבים גדולים אלפי פעמים מכדור הארץ צפים בחללם כדנים קטנים בים גדול ורחב ידים!

עשירה הטבע בנונים רבים, היא מלאה אוצרות חשך, שיד כל אחד ממשמש בהם, וכל אחד ימצא בה חפצו עפ"י דרכו אשר בחר. המאמין יחזה בה מחזה שדי, והכופר תומך בה יתדותיו, סתומה היא לפני כל החושך עיניו מראות נכוחה, ופתוחה לפני כל דורשי אמת, וזו לנו לאות על תעלומותיה וסודותיה הכמוסים לפני כל בני תמותה, חרה היא, ורק באמונה נמצא פתרונה.

חוק לאזנים	גבול לכל כשרון
גם בחשמלה מועלת	חדה כל החיים
קץ לעינים	אפס כל פתרון
גם בזכוכית מגדלת	עד בלתי שמים

והשכל מהפך בחררה
באפס עזר מלאכותי
ומעפיל לעלות התרה
במופלא מבינתו.

מאין לרש אין כל
במדיו הכלואים
כסף לפזר כחול
והון לשעשועים

אכן יש ד'

סגולות הטבע והזיונותיה ידועים ומוחשים לנו על ידי חמשת חושינו, החושים הטבעיים הם כחות ידועים האצורים בקרב האדם לחוש בהם מוחשים טבעיים והם הראיה, השמיעה, המישוש, הריח והטעם, לכל חוש אבר מיוחד או חלק בגוף, שבו הוא חש ומרגיש את החזיון או סגולת כל גוף זולתו. בעיניו הוא רואה כל חזיון, אור, חושך, וחליפות מעשים שונים וכדומה, באזניו הוא שומע קולות שונים, בידיו הוא ממשש ומבחין תכונת כל גוף הקשה הוא או רך, חם או קר, מריח באפו וטועם בלשונו, תחושות החזיונות והסגולות הללו נמסרים אמנם לחושי האדם על ידי אבריו, חלקי גופו המיוחדים לזה, אך בשום אופן לא נוכל ליחס כח התחושה לאותם האברים עצמם, שעל ידם תצאנה הפעולות ההן לאור, כי כל אבר, כל חלקי הגוף, כשהם לעצמם, אין בהם כח וחיים (עיון להלן מאמרנו אכן רוח הוא באנוש) והם רק מקומות המעבר לתחושות ההן מבחוץ לבפנים, כן ישנם באדם כחות או חושים מיוחדים לחוש מוחשים רוחניים, שהוא חש אותם מעצמו בקרבו, שאינו מקבל אותם מחזיון או מגוף אחר זולתו על ידי איזה אבר וחלק מגופו, כי אם הם מתהווים אצלו ונוגדים בקרבו מאליהם על ידי איזו סבה או בלי כל סבה גלויה, ואין בו אבר או חלק בגוף, שיאמר עליו כי הוא זה, שבו הוא חש ומרגיש את המוחשים ההם כמו שמחה, תוגה, אהבה, תקוה, וכדומה. למוחשים כאלה צפונים באדם חושים רוחניים, כחות מיוחדים שאינם דומים לחמשת חושי הידועים וגלויים, את הראשונים נקרא בשם חושים ומוחשים טבעיים, להיות תחושותיהם גלויות בטבע ומוחשים על ידי חלקי הגוף הטבעיים, ואת האחרונים נקרא בשם חושים ומוחשים רוחניים, שתחושותיהם אינן נמסרות לאדם על ידי איזה מחלקי גופו, והחושים הרוחניים ההם

חשים בעצמם את מוחשיהם הרוחנים, כמו שחשים החושים הטבעיים את מוחשיהם הטבעיים על ידי חלקי הגוף ואבריו.

החושים הטבעיים הם קניני כל היקום החי על פני האדמה, שפעולותיהם הן תוצאות הרגשה קודמת, והחושים הרוחנים הם תולדות הכחות הרוממים והתכונה, קנין האדם בחיר כל היצירים (ראה מאמרנו להלן אכן רוח הוא באנוש) כל החי אינו חש שום מוחש בלתי אם הרגישו בראשונה על ידי חלקי גופו המיוחדים לזה, ולכן פועלים חושיו תמיד על פי תכנית ידועה וישרה בלי חליפות, והם אצלו אמתים וחדים יותר מאשר אצל האדם, מכשרים ומתאימים לפעולותיהם, באשר אין לו חושים רוחנים, שפעולותיהם חוסמות לפעמים בעד פעולות החושים הטבעיים, חי הוא רק עפ"י חושיו הטבעיים המתרחבים ומתפשטים במדה גדושה, גם רצונו בא אליו על ידי הרגשתו המכריחתו למלא חפצו, ואי אפשר לו להתנגד מעצמו נגד רצונו בלתי אם על ידי הרגשה מהופכת או כח כופה אותו מבחוץ, והאדם חש גם מוחשים רוחנים על ידי חושיו הרוחנים המיוחדים לזה, הפועלים לפעמים גם על חושיו הטבעיים, להבליג על רצונו הכא מכח החיים והרגשתו הטבעית, וכשם שהמוחשים הרוחנים נעלמים מחמשת חושי האדם הטבעיים, כי נמצאים רק ברעיון, כן נעלמים מהם החושים הרוחנים עצמם, המיוחדים לתחושות רוחניות, מבלי דעת מקומם ואופן תחושתם, אין דמיון להם ולחושים הטבעיים כמו שאין דמיון לחושים הטבעיים מאחד לשני.

גם בחושים הטבעיים אין כל יחס מאחד לשני ואינו דומה לו, שיהיה האחד משל לשני, כי אין הראיה דומה לשמיעת. העור מבטן אינו יודע, ולא יצויר לו מהות ראות העין, והחרש מלדא אינו יודע ואינו מבין מהות שמיעת האוזן, אין כל יחס לשתייהן אל חוש המשוש, ואין דמיון להם אל חוש הטעם והריח, כי אופן פעולת כל אחד פונה איש לעברו, מובן האחד רחוק מן השני עד בלי תכלית ובלי דוגמא, ולוא היה חסר אצל הבריות מציאות איזה חוש, לא היינו יודעים כלל לתאר בנפשנו מהות תחושתו, כמו שנעלמה מאתנו כיום מהות תחושת החושים הרוחנים.

תחושותיהם של החושים הרוחנים מובנות וידועות לנו על ידי פעולתם של החושים על הרגש גם מבלי דעת מהותן, ופעולות החושים ההם, שנרגיש בעצמנו, תוכיחנה לנו על מציאותם, האדם חש, מרגיש

בחושיו הרוחניים, אך אין אתו כתב יחוסם, ואינו יודע מרכו מקומם בגוף.

תחושה של מוחש טבעי, העוברת מגוף אחד לשני, בלתי מובנת לנו כי אם על ידי נגיעת האחד בשני על פי איזה חבור ויחס, על ידי איזה יסוד המשותף לשניהם, מוחש הראות מגיע לעין על ידי האור והשמע לאוזן — על ידי האויר, אכן תחושות הרוחניות באים אל החושים הרוחניים בלי חבור ויחס טבעי כי אם על ידי איזה יסוד רוחני בלתי ידוע ובלתי מובן לנו.

החושים הם כחות רוחניים באדם, שלא נבצרה ממנו כל מזמה ותחושה, בחושים הרוחניים האדם חש ומרגיש את הקרוב והרחוק, הגלוי והמכוסה, את הכל הוא מתאר בנפשו וחש בו כמו נצב לפניו, תחושת החושים לא בשכל יסודה, החושים אינם מתבוננים רק חשים ומרגישים, ואינם בטוחים מטעות. יש שהאדם חש איזה מוחש בלי כל יסוד, בלי חיוב שכלי וגם נגד השכל, מפחד פחד שוא, שמח שמחת חנם וכדומה, כי עלול החוש לטעות על ידי התפעלותו, בחושיו, האדם מבדיל בין נאה למנוה, בין אמת לשקר ובין טוב לרע יבקר, בטרם יספיק השכל להתבונן עליו כראוי, ולמען לא יתעו החושים את האדם בשוא, חונן אותו הבורא בשכל לבקר את רגשותיו ולבררם, ואליו ממציאים החושים את עצומותיהם. השכל אינו סל להתפעל כמו החושים, הוא מתבונן על הכל בבינה והשכל, נשען על הנסיון שקיבל ע"י חמשת החושים הטבעיים עפ"י דמיון מענין לענין, והוא מלמד בינה להועיל גם לחוש, לבלתי הוציא משפט מעל.

אך יש שקצר גם השכל מבקרת ולא יעצר כח ללמד בינה לחושים, כי אין לו לדין אלא מה שענינו רואות. השכל דן רק על ענין המוכן לפניו ומובן עפ"י הנסיון בדמיון מענין לענין, בלי נסיון, השכל הנהו נבוב דעת, ואינו יכול לשפוט רמים על תחושת החוש, אם מכונת אל האמת או לא, השכל אמנם מקיף את הכל, העבר, ההווה והעתיד. הוא דן מן העבר אל ההווה ומשניהם אל העתיד, אך משפטו נשען כפעם בפעם על איזה יסוד בנסיון. השכל הוא כור המבחין להעביר תחת בקרת התבונה נסיונות רבים ולמתוח עליהם קו ישר, והיה לו לכלל, לשפוט ממנו רמים על התחושה שהוא חש, אך במוחש שאין דוגמתו בטבע ובנסיון, לא יוכל השכל לדבר משוב ועד רע, כי אז

מן החוש לבדו משפטו יצא. והחושים חשים רק את ההוה, תחושתם עצמה היא היסוד למשפטם ודבר אין להם עם הנסיון בעבר או בעתיד, אשר על כן יש לחוש היכולת וגם המשפט להגביה עוף למדומי שמים מעל גם לרדת מטה אל עמקי תהום מתחת, אין דבר עומד בעדו, גם אינו צריך לראיה על תחושתו, כי תחושתו עצמה היא עדותו, כמו שאין האדם צריך לראיה על האור בשעה שרואהו בחוש הראיה ולא על אחבתו לזולתו בשעה שיהוש לו אחבה זו בלבד. האדם חש ומרגיש איזה מוחש גם בלי כל סבה ובלי כל ראייה, ואי אפשר להכחישו באפס כל נסיון נגדו; לא כן השכל, לחיותו תומך יתדותיו על איזה יסוד בבינה על פי נסיון תמיד, אפשר לו להוציא משפט צדק רק על ענינים קרובים אליו בטבע על ידי החושים הטבעיים, שאפשר לו להביא ראייה למשפטו עליהם מפי הנסיון, אך לא בדברים הנמצאים מחוץ לטבע ומחוץ לנסיון היומי, בכאלה לא יוכל השכל לדבר מוטב ועד רע, ואין לו רשות להתערב בהם כלל, למעלה מן השכל הם, והחוש לבדו מושל בהם.

כי אין רשות לשכל לחות דעה בענינים העולים למעלה מן הטבע הגלוי, מובן ומוכח למדי מן המקרים והמעשים הרבים והעצומים הנעשים תחת השמש על ידי הטבע עצמה, שלולא קרו ויאתיו לעין כל, לולא הנסיון הטבעי המוכיח מציאותם, היה השכל ממאנם ומכחישם, להיות אפשרותם נגד הנסיון ונגד השכל, לולא היה ידוע לנו, למשל אופן הולדת היצירים בכטן אמם והולדת העופות בביצתם, שלפני הולדם הם סגורים על מסגרי העובר במעי אמו והעוף בביצתו חדשים וימים ידועים בלי כל אויר, כי אז היה השכל כופר במצאות מעשים כאלה (ראה לעיל במאמרנו אמונה וידיעה בהערה, משל הרמב"ם ז"ל על זה), לולא הנסיון, היה האדם עפ"י בינתו כופר גם בגלגול הרמשים וחליפות מצבם מתולעת זוחלת לזבוב בעל כנף, בכשרון הכלב למצא עקבות בני עולה ועוד רבות כאלה *).

(* מטעות זו לא נקו גם אבותינו בצאתם ממצרים גם אחרי כל הנסים והנפלאות שראו עיניהם, ואך פנה מוחם רבם מרע"ה, אמרו לאחר, עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כלומר, שנדעו ונראהו בחוש, כי זה משה האיש (שאמנם הוא בעצמו הורה לנו שהוא רק איש פשוט, וכל הנפלאות והנסים

האדם יוכל לשפוט עפ"י בינתו רק במקום שיש לו ראיה למשפטו
על פי הנסיון המושג לחושי הטבעים עפ"י דמיון מענין לענין,
ואינו מומחה בשום אופן לחות דעה בענינים הרחוקים מחושים ההם,
בכאלה מושלים רק החושים לבדם, והמאמין יאמין.

אך באיזה אופן יראו החושים אור האמת לדעת אם צדקו
באמונתם במקום שאין בינה ואין יסוד לשכל לחשען עליו?

אָמנם הטעות שוררת בכל, גם השכל גם החושים עלולים לטעות,
החוש עלול לטעות בתחושתו עצמה, טועה הוא גם בדברים טבעיים
הקרובים אליו, ואפשר לעמוד עליהם בנסיון, כי לא כל האנשים שוים
בתחושותיהם, אינם מתאימים זה לזה לא בשכל ולא ברגש, ויש שאחד
מרגיש מה שאינו מרגיש רעהו, טעות החושים תלויה באיכותם
ובתכונתם עצמה, פגומים הם במקרא לאותו דבר שטועים בו, יש
שאדם רואה בעיניו איזו דמות שלא בצורתה, מרגיש קור בדבר שהוא
חם ולחפך, הוא נוכח על משוגתו רק על פי הכחשת רוב דעות אנשים
זולתו, ואחרי רבים להטות, כי אין לחושים חלק בבינה, אינם
מתבוננים, רק מרגישים, וטעות השכל תלוי בשקול הדעת, בהכנת
מחות המוחש, אם מפאת התבוננות שלא כראוי או מבלתי

שעשה לפנינו היו רק בכח אלקים הבלתי מושג לחושי האדם) לא ידענו מה
היה לו כלומר, איזו אלקות היה לו, כי ענין נעלה מחושי האדם הטבעיים
וכח רוחני בכלל קשה היה להם להולמו, ורק עפ"י הנסים והנפלאות שהוסיפו
לראות גם אחרי כן בחוש מבלי ראות עם זה כל כח טבעי גשמי מחולל
הנפלאות ההן, הסכימו אל כח האצילות, ואמונה מהורה ורדה ללבם וידעו,
ויבינו כי אי אפשר לאדם להשיג את האלקים בחושים הטבעיים, כי לא יראנו
האדם ותו, ואפשר שזו היתה גם שגגת מרע"ה בהכותו על הסלע להוציא
ממנו מים, שד' צוה לו אז רק לדבר אל הסלע, למען יראה העם בעיניו,
כי הסלע מוציא מים מקרבו על פי הדבור לבד, בלי כל כח טבעי פועל עליו,
ובהכותו על הסלע במטהו, שהשתמש בזה גם בכח טבעי נראה לעין, נחלשה
בזה הפעולה הרוחנית על הסלע לעיני העם, ומקום היה בזה לבעל הרוב
לחלק ולטעות, כי המים התעוררו לצאת מן הסלע על ידי כח טבעי, שפעל עליו
המטה על פי הטבע עצמה, להוציא מן הסלע את יסוד המים הנמצא בו
כמו בכל הדוממים, שנחרבה לשפע מים, ולא נפלא כי גדול היה יצרא דעבודה
זרמ בימים הקדמונים, שנמשך אחריה המון העם, כי מזה העם לא הלם עוד
אז מציאות ענין רוחני הנבדל מן החושים הטבעיים.

אפשרות לעלות או להעמיק חקר באותו ענין מפאת עומק המושג, ואין אדם חכם בארץ שדעתו קולעת תמיד אל האמת, גם דעת חכמים גדולים ומפורסמים נעשה מסכמה בעולם רק אז, כשרבים נוהים אחריה ומסכימים עליה, שאז נעשה דעת הקהל ושכל כללי עפ"י הכלל הגדול: אחרי רבים להטות, באשר רבים מכונים לדעה אחת, להבין הענין כאחד, עפ"י כלל זה יחיו גם החושים הרוחניים באמונתם ויתר החושים בתחושתם, אם ירגיש אדם דבר שלא רבים יחושו כמותו, אות הוא כי טעות בידו, אבל אם רבים חשים איזה מוחש כאחד ומכונים לדעה אחת, אות הוא כי חשו הדבר לאמיתו, וענין שהכל פונים אליו ומאמינים בו כשהוא נעלם מן החושים הטבעיים, מוחש הוא רק עפ"י חושיהם הרוחניים, אין מקום בו להתבונן עליו על פי תבונת האדם ושכלו, והחושים לבדם מושלים בו, ולכן עלינו לקבלו לנכון כנכון היום עפ"י הכלל הגדול: קול המון בקול שדי, כי אינו תלוי בשקול הדעת רק בתחושת החוש, ומצבו איתן עד אשר יכחישו הנסיון, ויען כי ענין רוחני רחוק מנסיון הטבע, לא יזוהו ממקומו כל הרוחות שבעולם; מוחש כללי כזה אינו זו ממקומו כלל.

לשנות או לבטל מוחש כללי המקובל בעולם, אפשר רק בראיות מוכיחות מן הנסיון ובפקודת השכל, וזה אפשר רק במוחש ממציאת הטבע, שהאדם יוכל לשפוט עליו עפ"י בינתו ושקול דעתו בראיות מן הנסיון ממקום אחר הדומה לו, מוחש כזה נתקבל בעולם עפ"י השכל הדין עפ"י הנסיון, והשכל הלא יוכל לטעות וגם להתבונן על טעותו, ובדרך שבא כן יוצא, לא כן במוחש שאין יסודו בטבע כי אם למעלה ממנה, כי אז אין כל רשות לשכל האדם לשפוט עליו מאפס כל נסיון לפניו בענין זה בטבע, ובחושים אין כל סבה לבטלו מצד עצמם.

עפ"י תחושת החושים הכלליים שררה האמונה באלקות בין בני האדם מקדמי עולם, האמונה באלקים היא הרגשה חושית קבועה ונטועה בלב האדם עפ"י חושי הרוחניים משנות עולם, אין ראשית לה בדברי ימי האדם, תחושה זו למעלה מן הטבע היא, והאדם אינו מומחה בשום אופן להוציא עליה משפט עפ"י בינתו. תחושה רוחנית כללית היא שאין להזוה ממקומה, וכל הכופר בה משוחר ומשפע

הוא רק מרצונו הכחמי בשביל תענוגי הגוף, המתעים אותו מדרכו הנכונה.

מראשית ימי קדם ידע האדם מכח כל הכחות שלמעלה מן הטבע, רק שלא נודע לו מהות ענין הנעלה הזה, ותאר אותו כאופן גס, אז עוד טרם הכיר האדם בקרבו את סגולת נפשו הרוממת, ולא ידע להבדיל בין חומר לרוח, לכן לא הבין בשום אופן אפשרות ומציאות כח טמיר ונעלם, שאי אפשר להשיגו בחושים הטבעיים, שאינו תופס לו כל מקום ומלא עולם, ועל כן ציר לו את האלקים באופן טבעי, בדמות הגוף (*).

באלפי שנות קדם לא היה כל צורך לחכמי האמונה והדת להוכיח לעם כי אכן יש ד', למעט בלבם אמונה באלקות, הכל ידעו אז מכח אלקות שלמעלה מן הטבע, וכל עמל החכמים ההם היה רק להמעיט את האמונות הטפלות מקרב בני דורם, להוציא מלבם את

(*) ואפשר שלרגלי אפני אמונה וזה זו באלהות הרבה מלאה הארץ חמס ושוד כסדרם ועמורה, כי האלילים היו מיוחדים כל אחד לפעולה ידועה ועבודה ידועה, ולא נכנס אליל אחד בגבול רעהו, ובכן אל פעלי האדם בין איש לרעהו לא הביטו, כי מחוץ לגבול פעולותיהם היו, ומאפס יראת ד' לגגד עיני בני האדם בנוגע למעשיהם הפרטיים בין אדם לחברו כי אם ע"י יושר לבם ונמוסותיהם לבד, יצאו ידי חובתם לאלהים רק בעבודותיהם הזרות לכפר כני אלילים, מבלי פנות לבם לחובות שבין אדם לחברו, כי אין דורש אותם מאלהי הארצות כי אם מאלקי השמים אדון כל עולמים שהיה נקרא אל עליון, שלמענו קבעו אמנם פנה מיוחדת לזכרון שמו עם חבר כהנים מיוחדים למעשי צדקה וחסד, שהיו נקראים בשביל זה כהנים לאל עליון. ובאופן זה בארו המפרשים האחרונים מעשי מלכי צדק, שהוציא לחם ויין לאברהם אבינו ע"ה בשובו ע"ה ממלחמה, והוא כהן לאל עליון, מיוחד לעבודת זו שבין אדם לחברו, שהכיר גם הוא את אברהם אבינו ע"ה לצדיק בריב המלחמה ההיא.

לא רחוק לשער כי אלהות הרבה היתה גם הנסבה לעבודת כל תועבה וזמה לפני האלילים בארצות הקדם, שאמר תהמון קדוש להנה, אשר באמת קשה להבין, איך יאמר העם קדוש באמת ואמונה לתועבות ומה ומעשים מכוערים העטופים בושע לפני כל אנוש, הן העם המאמין מעריץ את קדושיו רק באמונתו בצדקתם וקדושתם, ומה גם בימים ההם שהסגוף היה חזון נפוץ לכל קדוש, והכהנים בודאי השתדלו למשוך אחריהם את העם, בהתאוות לפניהם כצדיקים קדושי עליון בזהירות ופרישות ובעבודת נקיות ע"י

ההגשמה באלקות מראש מקדם שמע האדם את קול ד' מתחלף בגן הטבע, ומפניו נחתו כל יושבי תבל, אך מרוב יראתם ואמונתם באלקים כבדו אחריו כן את מעשי ידיו בשמים ובארץ, צבא השמים ואיתני הטבע, וירוממו יצורים שונים, שנעלו בעיניהם בתור ברואי אלקים הבחירים, שכח וגבורה להם, הוד ויופי נתנו למו מאת יוצר כל, ויחלקו כבוד לכוכבים ומזלות, כי נשגבו בעיניהם פעלי ד', מעשי ידיו להתפאר, יען בחר בס' ד' לשמש לפניו בהנהגת עולם, כמבואר ברמב"ם ז"ל ע"ד הטעות שטעו בני האדם בדור אנוש, לחלק כבוד אלקים למעשי ידיו, נביאי השקר ברו אחרי כן צורות שונות ותמונות לכוכבים ההם, ויאמרו לעם אלה דמות אלהיך, ותהיינה הצורות הללו אחרי כן לאילולים לפני העם, אלהות הרבה עם חבר כהנים מיוחדים לעבוד להם, ויש שהאמינו בד' יצור כל העולמים, שהשמים מכון כסאו, והנהגת עולם מסר בידי אלהי הארצות הרבים, שכל אחד מיוחד לפעולה ידועה בחזיונות הטבע כמו הברקים והרעמים, קור וחום, רוח ושלג וכדומה, לכל פעולה אילל מיוחד, ומלכות אחת לא נגעה בחברתה*.

נמוסי הימים ההם, אשר אם גם היו תועבות בלבם, בודאי הסתירו אותן מעיני החמון, ובאיוזה אופן צעדו את הצעד הראשון לתועבה לעיני העם, אמנם אלהות הרבה, אלהי הארצות הרבים למוניהם היו בעיני הנמוס בימים הם, כי ביחד עם עבודת הנקיות בעיניהם הותר לעם משעם הכהנים להתמכר לתאות לבם, ולעשות כל תועבה לעצמם בחצרות בתי האלילים, בשעה שהכהנים עובדים עבודתם למענם, כדי שיוכלה החמון שם עתותיו כנעיומים בשעות החן, ולא יארך עליו הזמן, יען כי לא היה לאלילים כל ענין נגד מעשי התועבה ההם, בהיותם מיוחדים רק לפעולות מיוחדות ועבודות קבועות, וברבות הימים היו התועבות הללו עצמן למין עבודה לאלילים מרוב הרגל, ואחריו כן נשכחו מקורי העבודות המכוערות החן, ותהיינה ברבות הימים לעיקרי עבודת האלילים ההם.

(*) ומה צדקו דברי חז"ל באמרם: איזהו עשיר השמח בחלקו, האדם שואף להשביע רצונו ולהגיע לתכלית הפעו, וחפצו תמיד ממנו והלאה ולכן, "אין אדם מת וחצי תאותו בידו", רק השמח בחלקו מגיע לקץ אשרו בחייו. ובה נבין גם דברי חז"ל: המתפלל (גם בעינים סגורות) יתן עיניו למטה ולבו למעלה. עינים הן מליצה לחיי הגוף, וחלב — לחיי הנפש, כמ"ש ד' יראה ללבב והאדם יראה לעינים, והמתפלל לד' למלא מחסוריו יביט אל האנשים, שמצבם רד למטה ממצבו וישמח בחלקו, אך בלבם יביט למעלה אל האנשים העולים עליו בחכמה וביראת ד'.

כבוד אלֹהים שחִלְקוּ בְּנֵי הָאָדָם בִּימֵי קֶדֶם לְאִיתְנֵי הַטֶּבַע בְּתוֹר
 יִצְרִי כַפּוֹי שֶׁל הַקֶּב"ה, הִיָּה אַחֲרֵי כֵן לְרֹעֵץ בְּקֶרֶב הַחֲמוֹן לְשֹׁכֵחַ צוֹר
 מִחוּלָּלָו, וּרְאשִׁית דְּרָכּוֹ שֶׁל אֲבִירָתָם אֲבִינוּ ע"ה הִיתָה לְבַעַר אַחֲרֵי
 הַצּוֹרוֹת וְהַגְּלוּלִים שֶׁבָּדּוּ לָמוֹ כְּהִנִּיחָם, לְהַחְזִיר עֲטֶרֶת הָאֱמוּנָה לְיוֹשְׁנָה
 בַּעֲצֵם טַהֲרָה, הִיא הָאֱמוּנָה בְּד' יַחֲדָה קוֹנֶה שָׁמַיִם וָאָרֶץ שְׁמֵלָא כָּל
 הָאָרֶץ כְּבוֹדּוֹ, מְשִׁינָה עַל הַכֹּל בְּכַבּוּדּוֹ וּבַעֲצָמוֹ, וְדוֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וְצִדְקָה
 בֵּין אִישׁ לָרֵעֵהוּ, כְּכַתּוּב, לִמְעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנֵיו וְגו' וְשִׁמְרוּ דֶּרֶךְ
 ד' לַעֲשׂוֹת צִדְקָה וּמִשְׁפָּט (בְּרֵאשִׁי י"ח), וַיֵּטַע אֲשֶׁל בְּבֹאֵר שֶׁבַע (הַכִּנְסֶת
 אוֹרְחִים) לָאוֹת עַל הַחֻבּוֹת שֶׁבִּין אָדָם לְחִבְרוֹ עַפ"י מִצּוֹת בּוֹרָא עוֹלָם,
 כְּכַתּוּב, וַיִּקְרָא שֵׁם בִּשְׁם ד' אֶל עוֹלָם (בְּרֵאשִׁית כ"א). אַחֲרָיו הַחֲזִיקוּ
 נְבִיאֵינוּ הַק', שֶׁלֹּא חֲשָׁבוּ מִכָּל עֲמַל נַפְשָׁם, לְחַסֵּד אֱמוּנָה הַתַּפְלָה מִקֶּרֶב
 הָעַם, וְתִשְׁלַם עֲבוֹדָתָם בְּקוֹדֶשׁ בִּימֵי הַנְּבִיאִים הָאֲחֵרוֹנִים, שֶׁהָאֱלֹהִים
 כָּלִיל חִלְפּוֹ וַאֲיֵנָם בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל*.)

בְּנֵי הַקֶּדֶם פָּנּוּ אֶל הָאֱלֹהִים רַק כְּדִי לְמַלֵּא רִגְשֵׁי אֱמוּנָתָם בְּמִצִּיאוֹת
 אֱלֹקִים הַקְּבוּעִים בַּחוּשֵׁיהֶם, עֵינֵם הִטְעִתָם, בַּהֲסָכִינָם לְכָל מַעֲשֵׂה בַּעוֹלָם
 הַטֶּבַע רַק עַל יְדֵי גּוֹף מוֹחָשִׁי, וּמוֹחָם לֹא הֵלֵם מִצִּיאוֹת כַּח עֵצֶם רוּחָנִי
 כִּי אִם עַל יְדֵי גּוֹף, וְלֹא נִבְּאוּ לָהֶם חֲכָמֵי דוֹרָם עַל מִצִּיאוֹת כַּחוֹת
 הַנִּסְתָּרִים, שֶׁהִתְגַּלּוּ לִפְנֵינוּ עַל יְדֵי פְעוּלוֹתֵיהֶם בִּימֵים הָאֲחֵרוֹנִים כְּמוֹ
 כַּח הַקִּיטוֹר, הַעֲלֶקֶטְרִיצִיטֵעַט וְכִדּוּמָה, הָיוּ גַם כֵּן מִתְאַרִים אוֹתָם בְּנַפְשָׁם
 כְּגוֹפִים בַּעֲלֵי זְרוּעַ וְאֲבָרִים. הָאֱמוּנָה בְּאֱלֹקִים, הִידִיעָה מִמִּצִּיאוֹת ד'
 פְּשֻׁטָּה בְּכָל הָאָרֶץ מִקְצֵה הָעוֹלָם עַד קֶצֶהוּ מִשְׁנֹת דוֹר וָדוֹר, הַכֹּל חָשׂוֹ
 מוֹחָשׁ זֶה כְּאַחֵד בַּחוּשֵׁיהֶם הָרוּחָנִים, הָאֱמוּנָה בְּאֱלֹקִים הִיא תְּחוּשָׁה
 כְּלָלִית לְמַעַלָּה מִן הַטֶּבַע וְלְמַעַלָּה מִן הַשִּׁכְלָה, מוֹחָשׁ כְּלָלִי וְאִמִּיתִי.

(*) מִכָּאֵן תְּשׁוּבָה לְשׁוֹאֵל: מוֹדֵעַ לֹא נִזְכְּרוּ חַיֵּי עוֹת"ב מַעֲבֵר לַגְּבוּל
 מִצִּיאוֹת הַטֶּבַע בְּתוֹח"ק וּבְנִבְיָאִים, רַק בְּרִמּוֹ עַפ"י דְּרִשְׁתָּ חו"ל, כִּי כְּאִמּוֹר,
 אֱמוּנָה זֹאת כִּבְרָה הִתָּה קְבוּעָה בְּלִבּוֹת כָּל יוֹשְׁבֵי תֵּבֶל בְּתַחוּשֵׁת חוּשִׁית וּבִידִיעָה
 וְדֹאִית עַד אִפְסֵי כָּל צוּרֶךְ לִנְבֵּא עֲלֶיהָ, וְכָל עַמֵּל הַנְּבִיאִים הִיָּת רַק לְחַסֵּד מִרְתָּ
 הָעוֹדֵף מַעֲלִית. הִיא הָאֱמוּנָה בְּאֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת מִתַּחַת לַשָּׁמַיִם, לְהוֹכִיחַ אַחֲדוֹת
 הָאֱלֹקִים הַמֵּלֵא עוֹלָם בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וּבְאָרֶץ מִתַּחַת. שֶׁגַם הַשִּׁכְרָה וְהַעֲוֹנָה וְכָל
 חֲלִיפוֹת הַטֶּבַע בְּעוֹת"ז מוֹדֵי ד' אַחֵד צוֹר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ יִבְּאוּ.

מאין לו עוד
דמיונו העז
לדעת כל מוד
לחבין כל רו

אכן רוח היא באנוש

כל ענין, כל מחזה או עצם מובן לנו תוכו כברו רק אז, בדעתנו את הענין שהוא על כוריו מראשו ועד סופו לא עפ"י השערות כי אם עפ"י הנסיון, ומבלעדי ידיעה כזו החלטתנו ומשפטנו על אדותיו הן רק השערות העולות לטעות על כל צעד. ויען כי ראשית הטבע ואחריתה לוטות בערפל, שאי אפשר לאדם לעמוד עליהן בנסיון רק על פי השערות וסברות דקות, הטבע כולה היא לפנינו חדה סתומה וסוד כמוס, אשר גם אם גלה בה האדם טפה, מכוסה היא ממנו טפחים, וכל הגלויים שעלתה בידנו לעשות בה עד כה, הם רק בין המצרים, טבעות אחדות בתוך שלשלת ארוכה, שענינו לא תחזינה בה לא תחלה ולא סוף.

הענין שאנחנו מתענינים בו הפעם, הוא גוף האדם החי המלא תהלה בפי כל בשר, מבלי דעת אל נכון מרכז החיים והאני שבו, שלו נאווה תהלה. שגור בפי כל איש שם נשמת האדם, הנבדלת מבשרו בקרבו, אך הכח והדומם יחד בו נצמדו לעין כל, מבלי אפשר לכוון אל קץ הבשר החי בקרבו, במקום שמתחיל בו כחו הרוחני. הבה נחדור נא לבטן הגופים בעלי החיים והתנועה, במקום שאפשר לנו לעשות נתוח באבריהם, כן נשקיף נא על פעולות כחות הטבע, שהתגלו לפנינו בדורות האחרונים, אולי נמצא שם פתח לחדה הסתומה הזאת, או למצא, למצער, מפתח לפתרונה. כשנתבונן בשום לב אל המציאות והיקום אשר בה נבין כי כל העצמים הרבים והשונים בעולם הטבע מתפרדים לשני ראשים, לרוחנים ולגשמים אשר למראה עין מאוחדים הן בכל גוף בעל תנועה וחיים לעצם אחד, מאפס יכולת להפריד ביניהם, אך אפס היכולת אינו מספיק לנו לשפוט על הענין למראה עין. לבלתי תת ריוח בין הרבקים, העצמים הרוחנים שהם באמת כחות נסתרים, ונקראם עצמים כדי לשבר את האוון, אינם משתנים

לעולם, ואינם תופשים להם כל מקום, מובנים לנו רק כרעיון, ומוחשים כחושים הרוחנים (ראה מאמרנו אכן יש ד' לעיל). אינם תלויים בזמן, כי הזמן מרגיש על פי השתנות המצב, ולא במרחק, כי המרחק מצויר רק על פי המקום, הגשמיים הם גופים ידועים בנויים מחומר, משתנים במצב, במקום ובזמן ומרגשים לחמשת חושים הטבעיים. החומר לעצמו הוא יסוד או צורה יסודית שוים לכמות ידועה, ששמו בלתי תלוי בכמותו אם רב או מעט, כי שמו נקרא עליו ועל כל חלק ממנו גם בהתחלקו לרסיסים, וגם בהצטרף חלקים רבים ממנו לכמות מרובה, ושם הגוף תלוי באיכותו ובכמותו, וגם במינו הוא נבדל מרעהו ע"י מצבו, מקומו וזמנו, ועל"י מצבו הבודדי שמו נקרא עליו. כלם ביחד יציגו לפנינו יקום המבוע, אך אין תחלה ואין סוף במדרגותיהם של עצמי העולם מעבר לגבול ידיעת האדם מקטן ועד גדול, אין שעור לגדלם מעבר מזה ולקטנם מעבר מזה. עין האדם בלתי מספיקה גם בכלי מחזה, להכיר איזה עצם קטן בתכלית, שאין עוד קטן ממנו או עצם הגדול בתכלית, שאין עוד גדול ממנו. הראשית והאחרית בכמות הגופים והחמרים רחוקות הן מעין האדם מרחק בלתי תכלית, רחוק, רחוק מעבר לגבול הטבע.

לעין האדם מופיעים גופים רבים וכן שונים בעולם הטבע, מהם יסודיים ומהם מרכבים, היסודיים בנויים מחמרי יסוד אחד, שהצטרפו לגוף אחד שלם, והם דוממים, פגרים מתים, כי אין כל כח בחומר. והמרכבים בנויים מחמרי יסודות שונים: מהם דוממים בלי כל תנועה, ומהם חיים בעלי תנועה, רגש גם דעת. אך אין איש מאתנו יודע סבת החיים וראשית התנועה שבגופים ההם, כי מקור החיים ותנועה נמצא רק בכחות העצמים הרוחניים, המאצילים מרוחם על הגופים, ומהות עצמותם בלתי מושגה לבינת האדם.

העולם מלא גופים שונים, ישנים גם חדשים, בעלי כח, תנועה ופעולה; מהם טבעיים עתיקי ימים שכחם תמיד אתם בקרבם, וממנו לא יפרדו, ומהם מלאכותיים מעשי ידי אדם, המקבלים כח לתנועותיהם מן החוץ לעתים מזומנים ולפרקים. המכונה, יציר כפיו של האדם, היא גוף מלאכותי, שכחה רב אתה לעבודה קבועה ומיוחדת לה, מבלי נטות ימין ושמאל, אין לה נטיה או פעולה עצמית, והכח הפועל בקרבה, בא אליה מבחוץ, ונבדל בה לעצמו. מצבה של המכונה

הזאת ותכונתה הדוממית ידועות ומובנות לכל, יודעים אנו להבדיל בתוכה את הכח מן הפועל, יען כי מאוחדה היא עם הכח ההוא, המביאה לידי תנועה, רק לעתים, בשעות עבודתה, ובסור מאתה הכח ההוא, היא נשארה כאבן דומם בלי כל תנועה. לא כן גוף טבעי בעל תנועה, המחובר תמיד עם הכח המניע אותו, המוכן בו לפעולה או פועל בקרבו כל שעה, בלתי נפרד ממנו אף רגע, כמו המאגניט המושך אליו את הברזל כל שעה, בכל עת מצוא. בגוף זה קשה לנו להבדיל את הכח מן הפועל, כי נראה לנו, שהכח ההוא אצור בקרבו בכל חלקיו ומשותף אליו באופן טבעי כבשר אחד, ורק שביתתו מעבודתו מוכיחה לפנינו דוממיותו והתפעלותו מכח נבדל.

נעלה עליהם הגוף החי, המלא כחות שונים לפעולות שונות גם נטיה עצמית לעבוד ולמשא, והכחות ההם אינם נפרדים ממנו כל ימי חייו המלאים פעולה תמיד. ועוד נעלה ונשגב עליהם האדם המלא גם כחות רוממים לדעת, להשכיל ולהבין את אשר לפניו. בו אין אנו יודעים מאומה להבדיל בקרבו את הכח מן הפועל. הגוף עם כל כחותיו נראים לפנינו כחטיבה אחת, כעצם אחד. הוא נראה לנו כמין עצם משותף, שהחיים והדוממיות הצטרפו בו לבריה אחת, השלטת בעצמה בכל פעולותיה בשם האני הכולל את כולה. וכן הוא גם בעיני רבים מחוקרי הטבע, מאפס יכולת לדעת כל תכונתו הפנימית של הגוף, איפה כלה דוממיותו ומתיכן מתחיל בו כח החיים וצד האצילות שבו, כמו שנדמה לילדי הודו בימי קולומבוס עגלה רתומה לסוסים ממחרת לרוץ אורח, ועליה אחד הלבנים ושוט בידו, שחשבוה כולה, בראותם אותה בפעם הראשונה, למין בריה משונה בעלת אופנים מאחור ורגלים מפנים, מבלי דעת ברור אם הסוסים מושכים את העגלה, או כי העגלה דוחפת את הסוסים, ומבלי שום לב אל שוט האיש המאייץ בסוסים. בחדל הגוף מפעולתו, בבא עליו חליפתו, לפעמים בהיותו עוד שלם בכל אבריו, נראה דוממיותו בעליל, חסר לו כל תנועה, והאני שבו נעלם מן העין, מבלי שוב אליו עוד. אך איפה הוא כח החיים שהיה בו בחיים חיתו, מי הוא האני שבאדם הרודה בו, ומה הוא, מאין בא ואיה מקום כבודו בגוף, ואיפה נמצאהו? לשוא נבקשתו בכל אברי הגוף, כי אף באחד מהם לא נמצאנו, ואולם משכנו בתוך הגוף נעלה מכל ספק, כי בלעדו הלא הגוף וגם כל אבר שבו

לעצמו דומם הוא ככל הדוממים המתים, ואיה הוא הרוח, הכח המחיה, הנה היא שאין לה פתרון!

כל גוף מרכב דומם, חי או מדבר הוא קובץ חלקים דוממים קטנים מחמרים שונים דקים מן חלקים, שהיו ראשונה נפרדים לעצמם, והתחברו אחרי כן לגוף אחד שלם, אך באיכותם לא השתנו עם חליפות מקומותיהם, ונשארו דוממים כמו שהיו. חלקי הגוף, הנוספים אליו, הגדילוהו רק בכמותו ולא באיכותו. ואיכות של החלקים הדוממים המקימים את הגוף, היא היא איכותו של הגוף כולו, כי אין בכלל אלא מה שבפרט, עם חבורם של החלקים ההם לעצמם לגוף שלם באו בו איכותו וחיוו של הגוף בשעה, שכל חלק וחלק לעצמו נשאר גם בתוך הגוף גולם פשוט בכל מקום שהוא, כמו שהיה בראשונה, בטרם התחברו אליו, רק שאז נעשה מכשר, לקבל ולאצור בקרבו את הכח הנכבד הנוסף אליו. גם מראהו של הגוף או של העצם המתהווה בו על ידי חבורם של כל החלקים ביחד, הוא רק שביתת מראיהם הקודמות של החלקים ההם, חזיון שנתחלף ונתחדש למראה עין האדם לבד, ולא איכותו של הגוף עצמו.

איכותה של מכונה מלאכותית, האני שבה, הכח המניע אותה ומקור הסדר והיופי בבנינה ידועים לנו למדי, כי נעשה היא בידי אדם, הבה נחדור נא לבטן המכונה הזאת, ונכירה בכל אבריה, ומשם נבא עד חקר החיים שבכל בריה. המכונה נעשה גלגלים, אופנים, אשנבים, קנוקנות, פתילי מתכות וכלים מכלים שונים. כל הכלים והמכשירים ההם הוכנו מראש בבית חרושת אחד אחד למינו, והיו מונחים שם צבורים בלי שום סדר, גל של כלים ומכשירים שונים. ורק בהצטרף אחרי כן כלם יחד בסדר הראוי לבנין אחד, תצא לפנינו מכונה מכשרה לקבל אל קרבה את הכח המניע אותה על פי תחבולות ירועות. ואז היא נעשה לגוף שלם בכמותה ובאיכותה, מכשרה לעבודה.

האני של המכונה, הכח והמראה אינם איכותה של המכונה עצמה לחלקיה, כי כל חלקיה, כליה ומכשיריה כל אחד לעצמו נשארו דוממים בכל מקום שהם, כמו שהיו מקודם. גם הכח עצמו, האצור בקרבה עפ"י תחבולות מלאכותיות, הנהו באיכותו הקודמת. כולם לא השתנו באיכותם מאשר היו בראשונה, בטרם התחברו לגוף, רק מקומם

החליפו, וכל איכותה של המכונה, האני שבה הפועל בקרבה תלוי בכח
אחר נבדל המפיח בה רוח חיים לתנועה. גם מראה המכונה מבחוץ
הוא רק שביתת מראיהם הקודמות של חלקיה, חזיון חדש למראה
עין לבד.

איכותה של איזה מלה, דבור ונאום מתהווה על ידי חבור כמה
קולות, הברות ומלות שונות. כל הברה, כל קול כשהוא לעצמו לא
השתנה במהותו, גם אחרי הצטרפו עם הברות וקולות אחרים למלה
ודבור. כל קול, כשהוא לעצמו, נשאר גם אחרי הצטרפותו עם קולות
אחרים רק קול צעקה יחידה פשוטה בלי שום מובן. כן כל מלה, כשהיא
לעצמה, בודדת היא לברה בלי שום רעיון של דבור, כל עוד לא נצרה
אליה על פי סדר ידוע את המלים, שבאו והצטרפו אליה מלפניה
ומאחריה. רק על ידי צרוף וסדר קולות ומלים שונות ביחד יצא
למשמע אזנינו איזה דבור ונאום המלא רעיון. סדר הדבור ותכנו
הם לא איכות עצמותם של הקולות והמלים, המסודרות זו אחר זו,
כי אם תולדות משמע האוזן, התפעלות הנפש לבד.

כחמיני הראשונים נותנים לפנינו ציור ממושג זה מהרמוניה של
נגינה, המחברת מקולות שונים, שכל קול כשהוא לעצמו אין בו שום
הרמוניה, והנגון מתהווה בו רק על ידי צרוף כמה קולות ביחד. ויש
שהרחיבו לבאר זה על פי משל לבנין אבנים, שכל החומר לבנין הבית,
האבנים כשהן לעצמן, גולמים פשוטים הם בכל מקום שהם. לא
שונו האבנים באיכותן מאשר היו בתחילה, בטרם הושמו בבנין, רק
בחלוף מקומותיהן, ועל פי איכותן של עצמן הן גם עתה, אחרי הושמו
בבנין, רק גל של אבנים, ורק על ידי הצטרפותן אחת לאחת נשבתו
מצבן ומראיהן הקודמים, ונולדה מהן צורת הבנין למראה עין
האדם לבד.

כזאת הננו רואים גם בצומח ובחי : גרעין הזורע באדמה הוא
גולם דומם לעין כל, חומר הנוח להתפעל במדה ומטרה ידועה על ידי
כח טמיר ונעלם, לאסוף ולמשוך אליו חמרים דקים הנאותים
להתפתחותו, ומתעורר לתנועה ולתחיה על ידי כחות ידועים, בלתי
מוחשים לחושים הטבעיים. הגרעין מתרכך ונעשה מכשר לקבל
אל קרבו חמרים שונים הנמצאים באדמה, הדרושים לגדלו. שולח
שרשיו עמוק אל האדמה, ומוציא אל קרבו חלקי החמרים הרקים,

הדרושים לצמיחתו. מתגדל וצומח למעלה מחוץ לאדמה, ושואף אליו על ידי העלים גם חמרים מן האויר. חלקי החמרים ההם מתלכדים ומצטרפים לגוף מקשה, ומחם עצי, מחם פריו נמצא כל אחד למינו, עץ הפרי הוא קובץ חמרים דוממים דקים מן הדקים, שנאספו וחברו בו יחדיו על ידי כח טמיר ונעלם בסדר ידוע, שבעצמם לא השתנו, רק מקומותיהם החליפו.

החי הולך וגדול מיום הולדו, שואף אל קרבו חמרים מן האויר, מן המאכל ומן המשקים שהוא מוציץ לשדם על ידי כלי העכול כו', ומחם נעשו מטעמים לחיותו, לקיומו ולגדול גופו. חלקי החמרים ההם כשהם לעצמם גולמים דוממים היו, וכן נשארו כל אחד בדמות תבניתו הדקה, באשר הוא שם. כלם התלקטו, התארגנו והצטרפו יחד בגוף, ומחם מתרבה ומתגדל הגוף בכמותו אך לא באיכותו, ולא נוסף אליו מחם לאיכותו מאומה, כי אין בכלל אלא מה שבפרט.

כל החמרים הם דוממים, פזורים במלא רוחב חלל העולם, באדמה, במים ובאויר בחלקים דקים מן הדקים הנקראים אטומים, ועוד דקים מחם עפ"י דמיון, שלרוב דקותם, טפה אחת או גרעין אחד המתהווה מחם על ידי הצטרפותם אחד לאחד, היו פזורים בראשונה לארך כמה פרסאות במרחביה, והם מתעוררים לתנועה זה לעמת זה על ידי כחות רוחנים נעלמים (פזויטיף ונענעטיף) ומצטרפים ומתחברים לגוף, מסתבכים ומתארגנים בתוכו על ידי כח נעלם, הדוחק אותם ולוחצם זה לזה, ובעצמם הם נשארים דוממים גם בצלם דמות תבניתם כל אחד לעצמו באשר הוא שם, עד אשר יתפרדו ושבו לרחק בחלל העולם כבראשונה, או כי יעברו חליפות מגוף אחד לשני בגלגולים שונים, וחוזרים ומתנדפים ממנו, ומתפרדים ליסודותיהם.

הדברים האלה כבר ידועים ומפורסמים, עד כי למותר לנו להביא ראיה אליהם, ודעת לנבון נקל. אך מאין קבלו החמרים הדוממים ההם את סגולותיהם זה לעמת זה חליפות, עד אשר יחיו מעפרם, ולרגלי איוון סבה קמו לתחייה, מי הוא הרודה בם ומביאם לידי תנועה, ואיפה נמצא הסבה הראשונה לכולם?

האדם הסבין להביט קץ לכל תכלה וראשית לכל חיוון, ועם זה הגהו תמיד בין המצרים, בלי ראשית מאחריו ובלי אחרית מלפניו. אפם כל חכמה לדעת ולהבין מהות כחות הטבע וסגולותיה, מהיכן הם

מתחילים ולאן הם כלים, מאין באו, ולאן ילכו, כי אין קץ ואין תכלית לפנינו בכל מציאות הטבע ולכל תכונותיה וסגולותיה. אין לפנינו לא ראשון ולא אחרון, לא תחלה ולא סוף בעולם המציאות. הגבול למציאות הטבע נמצא רק בבינת האדם, ושכלו המגבל הוא המבדיל בין הטבע ולמעלה ממנה. קצר השגתו וחושיו המגבלים הם המבדילים בין ראשית לאחרית, באשר הסבין לראות בעיני בשר סבה לכל חזיון וסוף לכל מעשה, מאפס יכולת להביט הלאה לפניו ולאחור מעבר לגבול בשרונותיו. ואולם, הטבע עצמה מתפשטת הלאה למעלה משכל אנוש ומידיעותיו, בלי ראשית ובלי תכלית, ותעבור הלאה, הלאה עד שתכלה ברוח, לעולם האצילות. אין קץ למספר הגופים בחלל העולם הגדול, למדת גדלם מעבר מזה ולמדת קטנם מעבר מזה. גם מחוץ לגבול ידיעות האדם נמצאים עוד גופים גדולים רבי הכמות בשמי השמים, שלא שזפתום עוד עין, גם עצמים קטנים דקים מן הדקים שאי אפשר להכירם גם בכלי ראות. אין כל גבול לכחות הטבע ולכל סגולותיה, ואין כל מצב מחלט גם בכל תכונותיה רק דבר והפוכו, האחד בערכו אל השני (רעלאטיוויטעט), סגולת כל גוף ואיכותו בקרבו בערך איכותו וסגולתו של גוף אחר לעמתו. אין לפנינו, למשל, חום מחלט או קור גמור. גם העצמים היותר קרים יש בהם חום במדה כל שהוא. במדרגת קור גדול במדה ידועה יהותבו עצמים ידועים כמו כסף חי בקור של 40% וחמוץ הגחלי בקור של 70%. כל עצם קר מכיל בקרבו איוה כמות מן החום, עד כי לא נדע בברור אם יש דבר קר בהחלט, המשוכלל לגמרי מן החום. והחום בעצמו אין קצו לפנינו. אין גם עושר או עוני מחלט, רם ושפל רק בערך האחד אל מול השני. אין מעלה ואין מטה, לא קל ולא כבד מחלט. הטוב טוב הוא רק בערכו אל הרע, והרע — בערכו אל הטוב (*). האור נגד החושך, הגדול

(*) ויהלום והנה סולם מוצב ארצת וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו, ויאמר מה נורא המקום הזה וגו' אכן יש ד' במקום הזה וגו' אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים (בראשית כ"ח), כמו בחלום שהאדם רואה בו מעשים של שנים רבות ברגעים אחדות הקיף יעקב את כל העולם במבטו ונוכח כי העולם כולו, הטבע כולו הוא כחלום יעוף מול העולם הגדול במרחבות בתעלומות אין חקר ויאמר: מה נורא המקום הזה, שאין בו דבר מחלט ושלם רק כסולם עם שלבים רבים, שעצמים

שול הקטן והחלש מול הגבור, גם במנוחה ותנועה מוכיחים חכמי הטבע האחרונים, שאין בהן מצב מחלט רק למראה עין, האחת מול רעותה, גוף אחד נח לעמת השני הנע, והנע מול הנח. סולם גדול של כחות, עצמים וסגולותיהם בעל שלבים רבים, מדרגות מדרגות, מוצב ארצה, וראשו מגיע השמימה רחוק, רחוק מעין האדם ומבינתו עד אין קץ. אין כל סבה לפנינו לכל מקרה ומעשה. ואין אחרית לכל התנועה הרבה בעולם הטבע. הכל בא מעבר לגבול הטבע, והולך מחוצה לה לתכלית אין קץ. לשוא נבקש סבה ראשונה לכל חיוון, תוצאות פעולות כחות הטבע ותכליתם בטבע עצמה, כי לא נמצאנו ולא נשיגה. כל המעשים בעולם הטבע לכל חיונותיה הם שלשלת ארוכה רתוקה חוליות וטבעות רבות, שזו אוחות בעקבה של זו. כל אחת מהנה מסובבה וביחד עם זה גם סבה לשנית, והשנית לשלישית, וכן הלאה עד אין קץ).

אין ראשית ואין אחרית לפנינו במציאות הטבע. כל הדברים יגעים, לא תשבע עין מראות, ולא תמלא אוזן משמוע. חתומים וסתומים הדברים עד אין קץ, ורק באמונה נמצא פתרונם. העולם מלא עצמים גדולים עד אין חקר, שאין קץ לכמותם,

גדולים, מעשים וסגולות שונות גם כחות רוחנים רבים גבוהים מעל גבוהים עולים ויורדים בו מעלה ומטה זה למול זה, שאינם נוגעים זה בזה וכולם מלאים עבודה לשמור על העולם הקטן הזה המרחף בהללו של עולם הגדול כטפה אחת בים גדול ורחב ידיים, אין זה כי אם בית אלקים, יציר כפו של הקב"ה העושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוחט, וזה שער השמים, רק פרוזדור לעולם הגדול ליום שכולו ארוך.

(*) הכחות הללו מתזקקים עולם ומלאו, ותלוים כל שעה בהשגחת בורא עולם, אשר בהסירו ח"ו כפיו מהם, יחדלו מעבודתם, ושם העולם תהיו ובתו כמו שתייה, ובשלו הסדרים הטבעיים הקבועים. אלה הם "פני" העולם שנתחדשו מששת ימי בראשית ועומדים וקימים במעמדם, לבלתי שוב עוד לאתוריתם, לשנות סדרי בראשית. "פני" העולם התמידים עפ"י סדריו, שגורים בפי בני האדם בשם סדרי עולם הטבע, באשר הסכימו למו, מכוסים הם בערפלי הטבע, שבהם נבלעים נפלאות חבורא ית"ש, עד כי אינן נכרות לעין האדם מרוב הרגל. האדם אינו מתפעל ואינו שם לב להם, רק בשוב אחד מסדרי הטבע לאחורו, בתופיע לפניו איזת חיוון חדש מחוץ לסדרי הטבע, שבעם גם יקרא, הוא שאמר הכתוב: והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו (שמות ל"ג).

גם קטנים דקים מן הדקים עד אין סוף לרקותם, ועליהם גם עצמים אוירים זכים, גם כחות רוחנים פשוטים ורוממים, שאי אפשר להכיר עצמותם בלתי אם פעולותיהם המתגלות לפנינו בחזיון חדש. כל עצם דומם מגבל בזמן ובמקום. כל גוף תופש מקומו, לבלתי תת לגוף אחר לכא כגבולו, גם מחליף מצבו בכל עת ובכל שעה. אך העצמים והכחות הרוחנים נבדלים הם לעצמם, ואינם מגבלים לא בזמן ולא במקום, ומצבם אחד בכל עת. אין כל גוף עומד בפניהם לחסום דרכם. אינם תופשים להם כל מקום, ומלאים עולם. שוכנים הם נבדלים כגוף, שפעולותיהם עוברות בתוכו, ואינם תלויים בו. אינם מתחילים ואינם כלים, אינם מצטרפים ואינם מתפרדים. כחות הטבע הפשוטים נמצאים בתוך הגוף במדה קצובה, ויש שהאדם ממציא פעולותיהם באופן מלאכותי על ידי גוף. העלעקטרוציטעט הוא עצם דק וזך או כח מצוי בכל הגופים כל אחד לפי מדתו, שכשהם נוגעים זה בזה, הוא מתפשט על כל אחד מהם כדי טבעו של כל אחד, ועל ידי תחבולות ידועות אפשר להכניסו כגוף אחד יותר ממדתו, ולגרוע חלקו מגוף אחר, ולכשיגעו שני הגופים זה בזה, יעבור מאחד לשני, כדי להתפשט על שניהם עפ"י סגולתו של כל אחד, ואז נותן לנו אות על מציאותו באותות וברקים או תנועה כגוף המקבל. האור מלא עולם, בלתי תלוי כגוף המאיר, דק מזדעזע על ידו, ומתפשט לכל צד עד הגיעו לעין רואה, כמו שהאוויר מזדעזע על ידי פעולה המוציאה את הקול, והאוויר עצמו הוא עצם דק, שרק על ידי תחבולות נכירנהו בעצמותו. החום הוא מין עצם זך המתגבר על ידי תנועה, עד כי לרוב דקותו יש ששללו ממנו חכמי הטבע את עצמותו, ויחסוהו לתנועה לבדה. הוא מפעפע בכל הגופים ומתפשט על כל הגוף או חלק ממנו עד היותו מרגש לחוש.

אלה תולדות החשמל שחכמים וסופרים מביאים מהם ראייה לישות נפש האדם ומכנים אותם בשם עצמים אוירים, אך עפ"י חכמת הטבע החשמל הוא רק כח רוחני, הוא אחד הכחות השפלים המצוי בכל היקום, וכל עצם מקבל ממנו חלקו הראוי לו.

מציאות עצמים דקים וכחות נבדלים כמו אלה ידועה לכל, נעלה מעל כל ספק, יודעים אנו להבדיל עצמותם מן הגוף לרגלי שפעת

פעולותיהם ושבתת פעולותיהם מעת לעת, אך אי אפשר להכיר עצמותם בהרגשה חושית, בטרם יצאו לפעולות. אין להם כל דמות, ואינם תופשים להם כל מקום, לולא פעולותיהם המתגלות לפנינו בחוש, לא חיינו יודעים כלל, כי נמצאים הם בעולם הטבע, ולולא הפסקת פעולותיהם בזמן שבתתם מפעולותיהם בגוף לא היינו יודעים גם להבדיל עצמותם מעצמות הגוף, כי היינו מיחסים פעולותיהם לגוף עצמו.

וישנם כחות רוחנים שגם על ידי פעולותיהם אינם גלויים לנו, כי נבלעים הם תמיד בפעולותיהם בתוך הגוף בלי הרף, ונכירים רק על ידי התפעלות הגוף המתפעל מהם, כשנמצא במצב מכשר לזה, כמו כח הכובד והמושך כו'. פעולותיהם של כחות הללו רבות הן על הגוף, ואיש לא בא גם לא יבא בסודם. טמונים הם בחביון עוזה של הטבע ברחבי תכל, מתמידים לפעול כל אחד פעולה חמיוורת לו, והגופים מתפעלים מהם, בהזדמנם למוכלם במצב מתאים לפעולותיהם. זמן רב עבר בימי קדם, והאדם לא ידע להכירם ולהבדילם לעצמם, ביחסו את פעולותיהם לגוף עצמו, כאותו בן כפר שחשב את מכונת הקיטור, כראותו אותה בפעם הראשונה, לבריה חיה שבראו חכמי הזמן. אכן חכמת האדם עמדה לו באחרונה, להבדיל בין חומר לרוח, ולהציגם לפנינו כל אחד לבדו. כחות כאלה נמצאים וקיימים גם בהעדר הגופים מהם, אפס כי פעולתם כשהם לעצמם בלתי ידועה לנו מבלעדי הגוף, באשר הם רוחנים ופעולתם רוחנית.

הכחות הטבעיים הפשוטים התגלו אלינו במקרה, והמקרים הבודדים ההם, שקרו ויאתיו לפני האדם במשך דורות רבים, נקבצו אלינו למכביר, להיות לנו למורה, לגלות פני הלוט הנסוכה על מטמוני הכחות ההם, ולהשתמש בהם. וחכמת האדם עמדה לו, גם לחטות כח איתני הטבע לחפצו, בכוננו מצב הגופים לנוכח פעולותיהם, בכדי לחוציא פעולותיהם מכח אל הפועל על ידי הגוף בהמצאותיו החדשות. ומי יודע כמה כחות ועצמים נעלים צפונים עוד בסתרי הטבע, שעוד טרם הזדמנו לפנינו באיזה מקרה להוכיח לנו ישותם.

הכחות הפשוטים ההם אינם שכלים, מחוסרי כונה. פועלים הם
פעולותיהם על פי נטיה קבועה כם מראש מבורא עולם, כפסילים
אלמים וישיירו דרכיהם, וישמרו תפקידם, מבלי נטות ימין ושמאל,
ובאופן זה ישפיעו פעולותיהם בגופים הרוממים, המתפעלים מהם,
ומוציאים את הפעולות והן החוצה מכח אל הפועל בלי שום כונה.
אלה הם איתני הטבע (*), משרתי עליון בגבול ידיעת האדם,
הרודים בכל היקום, בדומם, בצומח ובחי אשר על פני האדמה.
ידועות לנו עתה פעולות הכחות ההם לכל משפטיהם, על פיהם ישק
צבא מרום במסלוליהם לפי ערך משקלם ומרחקם זה מזה, והם רוח
החיה באופןי חרושת המעשה בארץ מתחת. עליהם עולים כחות
החיים בעלי הרגשה וכונה, שפעולותיהם עוברים בגוף החי לברו,
שעור טרם הכיר האדם עצמותם. ועוד נעלה מהם כחות הרוממים,
גבוהים מעל גבוהים המיוחדים לאדם בחיר כל היצורים. הרומם
מסוגל לקבל אל קרבו רק כחות הפשוטים הטבעיים, הזורמים בקרבו
על פי תכלית קבועה תמיד. נעלה עליו הצומח המכשר לקבל גם כחות
גבוהים מהראשונים. ועוד נעלים עליהם הכחות הנוספים לחי, ועל
כלם האדם שנוספו בו גם כחות רוממים, להבין ולהשכיל, וככל אשר
יוסיף הגוף להיות מטופל בכחות נעלים, המוסיפים בקרבו דעת
והגיון, כן תוסיפנה פעולותיו להיות מרובות גונים, תלויות במצב
הרעיון והמחשבה. אשר על כן פעולות כל החי, שיש בו הרגשה
וכונה, אינן באופן תמידי בלי חליפות כמו פעולות הדומם, כי יש
שכונתו והרגשתו, הכחות הנוספים אליו, יטו אותו הצדה, אך צעדיו
בטוחים וישרים בלי חלוף יותר מאשר אצל האדם, המטופל גם בכחות
רוממים. תחושות כל החי הפנימיות באות אליו מן החוץ. אין
בו רצון עצמי בלתי אם תחפץ שיורו לו חושי הטבעים בנטיה
תמידית קבועה בלי שום תמורה מצד עצמו. חושי הדם הם הרבה
מאשר אצל האדם, יען כי אין בו תערובות כחות רבים כמוהו, ולעמת
זה הם מגבלים למדי, ולא ירחיקו לעלות כמו אצל האדם. בכל החי
קבועה נטיה טבעית לקיומו, ואולם אותות הנטיה והרצון אצלו היא
אינסטינקטיבית בלי דעת. פעולתו דומה לפעולת הצומח בצמיחתו,
ונבדל ממנו רק בהרגשתו. רצונו לא בדעת יסודו כי אם שאיפה
אלמית ותנועה מעכאנית על פי הרגשתו הטבעית. הגוף מתפעל

מבח החיים, ואין ביכולתו להתנגד מעצמו נגד רצונו בשביל איזו מטרה מן החוץ, שאין לה יחס ישר לרצונו ולנטיותו הנוכחיות, כי אם על ידי הכח הכופה אותו מבחוץ. אין לו כח החושב והמדמה, לקרב לרצונו את הרחוק ממנו. קים הוא רק בכח החיים לבדו, ומתנהג על פיו, ואין בו כחות הרוממים לעמתו, להפריע בעדם, אשר על כן פעולות כל חיות הארץ מדור ראשון עד דור אחרון שוות הן כל אחד למינו לפי תנאי הזמן, המקום והמצב שנמצאים בו. אינן משתנות, אינן מתחלפות ואינן משתלמות, גם אינם שונים בפעולותיהם, ועל הרוב קולעים השערה בכל מעשיהם הרבה יותר מן האדם. כמכונה מלאכותיות, העובדת תמיד על פי תכנית ידועה ומיוחדת, כן הוא פעולת החי על פי הרגשתו בנטיה ידועה וקבועה בלי כל כח חושב מתנגד אליה. אחת היא כונתו ומחשבתו, למלא חפצו ולנטות אחריו על פי הרגשתו, ועל כן חדה הרגשתו ומדויקת. גם כל חושיו חדים במדה גדולה עד הגבול שנכלה לו הטבע, ששם כלים כשרונותיו לגמרי, ואותות הדעת הנראים גם בכל החי, הם רק תוצאות הרגשתו הטבעית, לא כחות מיוחדים לעצמם כאשר אצל האדם. סמני הזכרון, למשל, נראים גם אצל כל החי, אך הזכרון אינו אצלו כח מיוחד לבדו, לעורר נשכחות, שכבר יצאו מלבו, כי אם אבחת תחושה ארוכה, המשתמרת אצלו לזמן מרובה על ידי חושיו החדים. החזיון שעבר לפניו פעם אחת, נשאר בקרבו שמור ותמים כמו נצב לפניו תמיד מראשית ועד אחרית. היא התפעלות ארוכה האצורה בקרבו, וידיו רב לו לקלוט אותה בקרבו זמן רב, עד שישכח לגמרי את החזיון, וסר מלבו, ואז אין עוד לאל ידו לשוב ולזכור אותו. הידיעה שיצאה פעם אחת מזכרונו, אינה שבה אליו עוד, ויש שהוא חש איזו תחושה גם לאחר זמנה, שמרגיש איזה חזיון, שחלף עבר באיזה מקום גם שלא בפניו, על ידי חושיו החדים, כאלו עבר החזיון הזה עתה בפניו, כמו הכלב ממין הידוע, שהאדם משתמש בו למצא עקבות בני עולה. לא כן האדם, להיותו מלא גם כחות רוממים נוספים על הכחות הפשוטים, דעת ותכונה כזו, כל פעולותיו תלויות בשקול הדעת על פי כחותיו הנעלים, המתרוצצים בקרבו תמיד אל מול כחות החיים והטבעים הפשוטים שבקרבו. קצר אונים הוא מפאת חושיו הטבעים, ונופל מכל החי לעמתו, אך עולה

עליו הרבה בכחותיו הרוממים ובחושיו הרוחניים, שעל ידם יגביה עוף למחזה שדי, להשיג חכמה ודעת אין קץ.

כח החיים שבגוף נבדל מן הגוף בתוך הגוף, ופעולתו ויחוסו אל הגוף בלתי נודע לנו. ידוע לנו רק אופן מבנה הגוף והשתלמותו הנחוצה, עד כדי היותו מכשר, לקבל אל קרבו כח החיים, ומחלתו צפון בסתרי הטבע, והוא הגבול לבינת אדם לאמר: עד פה תבא ולא תוסיף להביט לפנים מן הקלעים.

נעלים על הכחות הטבעיים הללו הם כחות הרוממים השכליים הנובעים ממקור קדוש, היא הנפש שאין לה דמות וציור גם בדמיון אל הכחות הטבעיים משוללי הדעת. כחות הנפש, הדעת והתבונה, שחונן במ האדם בחיר כל היצירים, מתאימים ומיוחדים לאותו גוף האדם המיועד להם, ועושים אותו לבעלי בחירה, שיוכל בעצמו להתנגד נגד רצונו הבהמי. זהו האני שבאדם, הכולל כל הכחות יחד, הנבדל בתוך גופו, החי גם אחרי מות הגוף, כאשר היה בהיותו אתו, ומרגיש גם בלעדיו הגוף את אשר היה מרגיש בהיותו אתו. וכבר ידוע כח הרוחני, כח הדמיון העז שבאדם, גם בחייו, כי מי שנחתך לו אבר ה"ו, מוסיף להרגיש את האבר ההוא, ולחוש גם פעולותיו לימים אחרי כן, במקום שהיה מקודם בגוף, כמו שהיה בעודנו תמים אתו. מבלעדיו כחות הרוממים נמשל האדם כבהמה נדמה תחת חסות כח החיים בלבד, המשותף לכל היקום, ולרגלי הערך העצמי הזה שבאדם משתנים בני האדם בדעותיהם ושאיוותיהם איש מרעהו, כשם שפרצופיהם אינם דומים זה לזה, וזה אחד מן הסגולות הכולטות, שמצטין בהן האדם מכל החי למינו, שאינם משתנים איש מרעהו בכל דרכיהם ומנהגיהם כל אחד למינו בכל עבודותיהם ופעולותיהם.

אחרי נתבאר למדי, כי החלקים הקטנים, האטומים, שממם בנוי הגוף, כולם גולמים דוממים הם, הלא גם כל הגוף כלו דומם הוא, כי אין בכלל אלא מה שבפרט. כל דומם הוא גולם מת בלי כל חיים ותנועה, אם כן איפוא החיים, הכחות הפועלים בגוף נבדלים הם מן הגוף, ובראותנו כי הגוף נעשה לבעל חיים ותנועה עפ"י כח רוחני נבדל בקרבו, נראה בעליל כי האני שבאדם אינו נמצא בחמר גופו כי אם ברוחו, ובזה נפתח לנו שער להתבונן אל נשמת האדם הקבועה

בקרבו. פעולות הגופים הרוממים על פי כחות הרוחנים הטבעיים תוכיחנה לנו למדי, כי קצר השכל מהבין מהות הכחות הטבעיים בשעה שהם מעשים בכל יום, המוכיחים לנו מציאותם, עד כי גם השכל הסכין והשלים אתם בעל כרחו מדוב הרגל, באשר ישותם נכרת באפסי תבל, והן תספיקנה לתת לנו מושג נכון גם ממציאות כחות הרוממים, גם בטרם דעתנו מהותם מצד השכל.

כחות הרוממים השכליים וכח החיים הבחמים מתנגדים זה לזה. חפץ האדם השכלי אינו תלוי בתנאים הטבעיים על פי כח החיים כי אם בבינתו של האדם, השוקל בפלס כל המעשים הנעשים על ידי הגוף. וכאמור, האדם אינו מוכרח כלל בפעולותיו כמו כל החי, ויכול להתנגד לרצונו הטבעי או להשלים אתו, והיו רצונו ושכלו לאחדים בידו, לעשות מה שלבו חפץ, לקמץ או להפריז על מדת הטבע הקבועה בו. כחות החיים וכחות הרוממים אלה מול אלה קננו בתוך גופו של האדם, ומתרוצצים בקרבו במלחמת היצרים, יצר הטוב ויצר הרע. רצונו של האדם זהו כבודו משפע משני הצדדים, והאני שבו מנצח על האיתנים האלה ומכריע ביניהם. בידו להרגיז את האחד על השני, ובדרך שאדם רוצה מוליכין אותו. יש מתמכר לחיי הגוף ולתענוגיו, אינו משתמש בכחותיו הרוממים, והנפש כלואה אצלו במאסר בתוך הגוף באפס מעשה. אך כל המרבה להשתמש בכחות הנפש, בדעתו ובתכונתו, כן יוסיפו כחותיו הרוממים, לשפוך ממשלתם על הגוף בממשלה בלתי מגבלה, עד כדי שנותו גם מתכונתו הטבעית, כמו שנראה גם על פי הנסיון, שעל ידי דמיון החזק יוכל האדם לפעול גם פעולה ממשית כגוף, להחלות גם להרפא. וכבר נודעו פעולות הרופאים האומופטים על החולים על ידי השפעתם, גם פעולת ההיפניטיזם הפועלת על החולים המאמינים ברופאיהם, המשפיעים עליהם. ויש בעל דמיון חזק שיש לאל ידו, גם להביא דלקת על בשרו וגם פצעים על ידי מרכז רעיונותיו, ויש גם אנשים שנפצעו בחלום ומצאו אותות הפצעים ההם על בשרם גם בחיצים משנתם.

כשאחד מן הכחות הרוחנים מתגבר על השני מצד זה או מצד זה, נעשה הגוף כלי למעשהו, לכל אשר יחפוץ יטנו. יש שעל ידי קלקול כלי החושים, המקבלים פעולות הכחות הרוחנים הרוממים,

מתגבר כח החיים בגוף ברוב אונים, שחושיו הטבעיים נעשו חדים
לכלי החטיא המטרה. נודדי לילה קמים משנתם והולכים בעינים
סגורות על מקומות צרים ומסוכנים, ורגליהם לא תתנפנה במהלכם.
ויש אשר המישפע על ידי היופנטיוס בדעתו ותבונתו, מוסיף אומץ
בגופו, והיה לגוף מקשה בכל אבריו כבול עץ חזק, שמשא כבדה
על גופו, המונח על שתי כסאות בראשו מזה וברגליו מזה, כלא
נחשב לו. ומעבר מזה ישנם חולים מנודדי לילה שנחלש אצלם כח החיים
שכחותיהם הרוממים מושלים אז על כל הגוף, והם עושים בעינים
עצומות מלאכות מתוקנות בלי כל הרגשה חצונית, שונים למודיהם
בע"פ והונים בספר, גם חושבים חשבונות גדולים, באופן שלא היה
עולה בידם לעשות הדברים האלה בחקיו. לפי דעת רבים חזיונות
האלו הם תוצאות מחלה פסיכית, שהרימה את החולה ממצבו. אכן
פעולות כאלה בודאי אי אפשר בשום אופן ליחס למחלה לבדה, כי
הלא כל מחלה הן תוריד כח החולה למטה, ולא תרימהו למעלה,
ובאיוה אופן נעשה החלש לגבור, אם אין עזרתו בו ממקום אחר,
ומאין בא אליו כח המוסיף החוה. אין זאת כי אם תגבורת אחר
הכחות הרוחניים, שהתגבר על חשבון חלישות כח אחר לעמתו, שהיה
עומד לשטנה לו, בהיותו במצב הנורמלי, כמו שיגבר איזה חוש
טבעי מחושי האדם על חשבון חלישות איזה חוש אחר או חסרונו
לעמתו, בהיותו, למשל, לבעל מום באחד מחושיו. כחות החיים הם
שירדו למטה לרגלי המחלה, ולעמתם התרוממו בו כחותיו הרוממים.
ביחוד יתגברו באדם כחותיו הרוממים לעת זקנתו באותה מדה,
שנחלשו בו כחותיו הטבעיים, הבאים מכח החיים, ועל חשבון זה
ירום רוחו, לפשפש במעשיו, ולשוב בתשובה מדרכיו הרעים. כן
ידוע, כי לעת זקנה ושיבה ימעט פחד המות אצל האיש הישר באדם,
אף כי חפץ חיים הוא, יען כי חושיו הטבעיים נחלשו, ועל חשבון
זה גברו לעמתם חושיו הרוחניים הרוממים, להתבונן בדעת על כל
סביביו על חיי הגוף והבליו. נפשו מתרוממת ושלטת בגוף יותר
מבימי נעוריו, כי כחותיו הטבעיים אינם חוסמים דרכה בפניה
קדם (*).

(*) וזה שאמרו חז"ל: זקני תלמידי חכמים כל זמן שמוקינין דעתם
מתישבת עליהם.

על ידי הפץ אדיר ודמיון עז יכול איש כביר רוח, לרומם את כחותיו הרוממים למעלה גבוה גם בחיותו במצב הרגיל בכל אכריו, באופן אשר כח החיים הבהמים מתרפס בקרבן, וכורע ברך לפני כחות הנפש, המושלת אז בנוף בממשלה בלי מצרים, מאפס התנגדות לעמיתה מכח החיים. ואז אפשר לכחות הנפש, לעשות על ידי הנוף מעשים גדולים ונפלאים, העוברים גם מעבר לגבול הטבע. נפשו יודעת מאד מה למעלה ומה למטה ולבו רואה ענינים נעלמים מרחוק על ידי איזה יחס ויסוד רוחני, כמו שהעין צופיה למרחוק באמצעות האור. ולא נפלא כי גאוני הרוח כבירי שלומי האמונה, כמו נביאינו הק' וחז"ל, שהרגיזו תמיד את כחותיהם הרוממים על הטבעים, ראו בחושיהם הרוחניים את האור הגדול הננוז לעולם הבא. שאי אפשר לאדם פשוט לראותו ולהשיגו בחושים הטבעיים.

הכחות הרוחניים הפשוטים הנמצאים בכל היקום, כל חי האדם ופעולותיו תוכיחנה לנו למדי, כי אכן רוח הוא באנוש, הרודה בכל הנוף, ויש נפש נבדלת בנוף האדם, האני שבו, הנבדל בנוף וקים לבדו, ועל פי הכלל הגדול שאין שום דבר ועצם כלה ונכחד מן העולם, לשוב לאפס ואין, כי אם מתפרד ליסודותיו, המוסיפים להתקים לעצמם לבדם, הננו יודעים גם, כי הרוח שאינו מצטרף ואינו מתפרד, באשר הוא יסוד לעצמו, קים במעמדו לעצמו. והנפש שכולה רוחנית, אינה כלה בכלות הנוף, כי אם שבה ונפרדת לעצמה, וקימת לנצח, כמו שהיתה קימת בעודה שוכנת בנוף. הנפש יודעת מאד, גם בהפרדה מן הנוף, את אשר עבר עליה אז בימי מגורה בנוף. חשה ומרגשת את כל הרגשותיה שהיתה מרגשת בנוף בחיים חיתו רק בהרגשה מחופכת (*), כי תענוגי הנוף הנסים ובלתי טהורים, שאינם מתאימים לחיי הנפש, צער הם לה בעולם הבא, ותענוגי הנפש הבלתי נעימים לחיי הנוף, עונג הוא לה בעולם הבא, בהתנערה מעפרה למעלה מחיי הערפל שחסמוה והקיפוחה אז מסביב.

(*) עפ"ז אפשר להמליץ דברי חז"ל: קשה רמה למת כמחט בבשר תחי, המלה "רמה" היא מליצה לחיי הנוף ותענוגיו כמאמרם ז"ל, מרבה בשר מרבה רמה, ותענוגי הנוף הגסים, שתכליתם רמה בלי שום מטרה רוממה, הם עצמם מכאיבים לנפש הטהורה כמחט בבשר החי.

הדרן על ש"ס ע"ד התרוד

בשלהי נדה, אתמר עשירי ר' יוחנן אמר עשירי כתשיעי ור"ל
אמר עשירי כאחד עשר כו', איכא דמתני לה אהא, אמר לו ר' אלעזר
בן עזריה לר' עקיבא כו' ואחר עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה
מסיני, מאי הלכה, ר"י אמר הלכה י"א יום ר"ל אמר הלכות אחד
עשר, ר"י אמר הלכה י"א, אחד עשר הוא דלא בעי שימור הא
לאחריני עביד שימור, ור"ל אמר הלכות י"א, לא אחד עשר בעי
שימור ולא שימור לעשירי הוי, ופריך הני הלכות נינהו הני קראי
נינהו דתניא יכול הרואה ג' ימים רצופים בתחלת נדה תהא זבה
ומה אני מקיים אשה כי תהיה זבה דם (האמור בפ' ראשונה שלא
הצריכה ספירת נקיים וקרבן) כרואה יום אחד (אבל הרואה ג' ימים
בתחילה תהיה זבה) תלמוד לומר (בפ' שניה) בלא עת נדתה (על
נדתה) סמוך לנדתה, ואין לי אלא סמוך לנדתה מופלג לנדתה יום
אחד מנין ת"ל או כי תזוב, אין לי אלא יום אחד מנין לרבות מופלג
שנים שלשה כו' ומנין לרבות י"א ת"ל בלא עת נדתה וגו' יום אחד
מנין ת"ל כל ימי, ומסיק לר"ע קראי לראב"ע הלכתא, א"ל רב
שמעיה לר' אבא אימא ביכמא תיהוי זבה בליליא תיהוי נדה א"ל
עלך אמר קרא על נדתה סמוך לנדתה, סמוך לנדתה אימת הוי בליליא
וקא קרי לה זבה, תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח
לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות
אלא הלכות.

ויש לרסדק ולהבין: איזה שייכות יש לכאן דברי התדב"א
(ובתוס', יש ספרים דלא גרסי ליה), איזו שייכות יש לפלוגתא דר"י
ור"ל דוקא אליביה דראב"ע יותר מאליבא דר"ע, ולמה לא ניתא ליה
לראב"ע הני קראי דדריש ר"ע.

ויש לומר דגם ראב"ע באמת דורש כל הני קראי בדדריש ר"ע רק בדבר אחד מחולקים והוא בהא דדריש כל ימי לרבות יום אחד, דאיתא במס' ברכות (י"ב) אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא וכו' ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות, ונראה מזה שראב"ע מסכים לדברי בן זומא דכל מרבח הלילות, ויש לומר בזה דראב"ע אויל לשיטתיה גם לענין טומאת אשה, דכל מרבח הלילות לזיבה, דסד"א כרב שמעיה דא"ל לר"א אימא ביממא הוי זכה בליליא תיהוי נדה, ולפי"ז לית ליה לראב"ע קרא לרבות יום אחד, ולכן אמר הלכה למשה מסיני, ועם זה יש לומר דמשו"ה תלי פלוגתא דר"י ור"ל בראב"ע ולא בר"ע, משום דאליבא דר"ע ודאי אפילו יום י"א בעי שימור ומכש"כ שנעשה שימור לעשירי, דהא ר"ע מרבח יום אחד מקרא והכתוב קראה טמאה, ובדאי בעי שימור גם ביום י"א כדכתיב יהיה לה ודרשין חוסיף לה הויה של שימור יום אחד, אבל לראב"ע דאמר יום אחד הלכה למשה מסיני ולא מקרא, לא בעי שימור ביום י"א דעל זה לא נאמר קרא לדרוש חוסיף לה הויה של שימור, ואליביה פליגי ר"י ור"ל בסברא, דר"י סבר נעשה שימור לעשירי, דנשראתה בעשירי צריכה שימור לי"א שמא תראה גם ביום י"א ויהי' שני ימים בראיה דמרבין מן ימי לטומאה של שני ימים ובזה דרשין יהיה לה להוסיף לה הויה של שימור, אבל יום י"א לבד לא בעי שימור, ור"ל סבר דגם שימור לעשירי לא הוי, ואף על גב דעשירי מרבין מקרא משום דראוי לצירוף שני ימים דזיבה, מכל מקום הכתוב הקפיד דוקא על טומאה שיכולה לבא לידי זבה גדולה על ידי ראיה של ג' ימים.

ולכאורה קשה הא דתני שם וכל הרואה ג' ימים בתחלת נדה תהא זבה ומה אני מקיים ואשה כי תהיה זבה ברואה יום אחד ת"ל כלא עת נדתה (על נדתה) סמוך לנדתה ולר"ע דמרבין יום אחד מקרא דכל, למה ליה ע"ז קרא דעל נדתה תיפוק ליה מדאיצטריך דרשא דכל לרבות יום אחד, דהלא פשיטא ראתה יום אחד טמאה נדה מקרא דאשה כי תהיה זבה, ול"ל על זה קרא דעל נדתה, וי"ל דלר"ע דדריש כל ליום אחד איצטריך על נדתה לדרוש סמוך לנדתה אימת הוי בלילה לרבות ראתה בלילה שתהי' זבה ולא נדה כדאמר

ליה ר"א לר"ש, ויותר נחא ליה להוכיח מעל נדתה סמוך לנדתה דמרבח גם הלילות.

ובזה מדויק הלשון עלך אמר קרא דא"ל ר"א לר"ש והכי קא"ל, מרמקשת אימא ביממא תיהוי זבה ובליילא נדה, ש"מ דלא סברת כראב"ע דמרבח הלילות מכל אלא כר"ע דמכל מרבח יום אחד לטומאה, א"כ קשה ל"ל על נדתה דרדריש מיניה דלא תימא ג' ימים בימי נדה תיהוי זבה ומה אני מקיים ואשה וגו' ברואה יום אחד, הלא אפשר להוכיח זה מדאיצטריך כל לרבות יום אחד, כי הלא דבר פשוט הוא מן המקרא יום אחד בנדה לטומאה, וא"כ לדידך ע"כ לדרוש מעל נדתה לרבות זיבה בלילות, ואין להקשות כזה גם לראב"ע דרדריש על נדתה סמוך לנדתה כמו דתניא דלא תימא ג' ימים כו' הא על נדתה סמוך לנדתה משמע גם בלילה וקא סרי לה זבה, וא"כ ל"ל כל לרבות הלילות, זה לק"מ, דע"כ לראב"ע משמעות הכתוב דעל נדתה סמוך לנדתה בהפסק משמע, דהא אליביה ליכא לימוד מקרא על יום אחד אלא מהלכה, ומן המקרא יליף רק לשני ימים מרבוי דימי, א"כ כשרואה בלילה הסמוך לסוף נדתה ליכא לימוד לטומאתה עד שתראה גם יום שני, שאז יהיה לה שני ימים בטומאה דמרבין מקרא, וא"כ טומאת זיבה אינה סמוכה ממש לימי נדות, וסד"א כר"ש ביממא הוי זבה ובליילא הוית נדה, לכך איצטריך כל לרבות הלילות, אבל לר"ע דמרבח גם יום אחד מקרא, א"כ הוי טומאתה סמוך ממש לימי נדות בלי הפסק כלל, ושפיר מרבח מעל נדתה סמוך לנדתה ממש שהוא בלילה.

ויש עוד לדקדק בהא דקאמר שם בגמ' איכא דמתני לה אהא כו' ר"י אמר הלכה י"א ור"ל אמר הלכות י"א ומפרש פלוגתתן לקולא דר"י אמר בעי שימור ולא נעשה שימור ור"ל אמר לא בעי שימור ולא נעשה שימור, דלמא פלוגתתן לחומרא, דר"י אמר הלכה י"א דלא בעי שימור ונעשה שימור ור"ל אמר הלכות דבעי שימור ונעשה שימור (ובעי שימור ליום י"ב משם גזרה די"א אטו תוך י"א (כפירש"י שם) אך זה אינו דא"כ לר"ל דמחמיר ב"כ אין תילוק בין יום י"א לכל העשרה ימים, דהא כל העשרה ימים גם כן בעי שימור ונעשו שימור, והיה לו לומר הלכות בכל יום, ומדקאמר

הלכות י"א ש"מ דיום י"א חלוק מהעשרה ימים, וע"כ לפרש פלוגתתן לקולא, דר"ל אמר לא בעי שימור ולא נעשה שימור.

אכן לכאורה אפשר לומר דמכל מקום יש לפרש פלוגתתן לחומרא דלר"ל יום י"א בעי שימור ונעשה שימור, ואי משום לישנא דהלכות י"א (ולא הלכות בכל יום) אפשר משום דיום י"א אינו דומה לכל העשרה ימים משום יום ראשון דימי זיבה שאחרי ימי נדות, דיום ראשון ההוא בודאי לא נעשה שימור ליום הקודם לו, דהא יום הקודם לו היה עוד מימי נדות, ולפי שיום י"א אינו דומה לכל העשרה ימים כולם, לכן לא אמר הלכות בכל יום, אך זה אינו, דאפשר שגם יום ראשון יהיה נעשה שימור ליום הקודם לו אף על גב דיום אתמול הוא אחרון דימי נדות, דנחזור לריש המסכת, דברייש מס' נדה תנן שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן כו' וחכ"א מעת לעת כו', א"כ כשראתה ביום ראשון לנדתה ולא בדקה עצמה קודם יש ספק טומאה מעל"ע קודם, דחיישינן שמא כותלי בית הרחם העמידו הדם, וכשמגיע יום שביעי לנדתה ספק שמא הוא כבר יום שמיני לנדתה שהוא יום ראשון לימי זיבה, ולמחרת ביום הנחשב לראשון לימי זיבה (דמ"מ מונה מיום ראשון) הוא נעשה שימור לאתמול, ובאופן זה גם יום ראשון דזיבה שזה לכל העשרה ימים דנעשה שימור ובעי שימור, ואפשר לפרש הלכה דראב"ע לחומרא, לאמר הלכות בכל יום, ולמה אמר ר"ל הלכות י"א, ומדקאמר הלכות י"א ש"מ דיום י"א חלוק משאר הימים והיינו לקולא.

ובזה נבין שייכות התנא דבי אליהו לכאן, משום דהלכה דראב"ע אפשר לפרש לקולא ולחומרא, השונה הלכות י"א ע"כ הוא שונה הלכה זו לקולא, דיום י"א חלוק מהעשרה ימים והשונה הלכות בכל יום שונה הלכה זו לחומרא דיום י"א דינו כבכל הימים ולכן תנא דבי אליהו שכל השונה הלכות בכל יום, שהוא מחמיר בטומאת יום י"א כבכל הימים מובטח לו שהוא בן עולם הבא, דאיתא לעיל (נדה ט"ז) אמרו לו תלמידיו כמה הארכת עלינו (שהחמיר ר"י כב"ש לענין ב' עדים לבדיקה) אמר להם מוטב שאאריך לכם בעולם הזה כדי שתאריכו ימים בעולם הבא, נראה מזה שכל המחמיר טומאה באשה הוא בן עולם הבא, ולכן מביא התדב"א שכל השונה הלכות

בכל יום (ולא הלכות י"א) שמפרש הלכה זו לחומרא מובטח לו שהוא בן עולם הבא. שנאמר הליכות עולם לו. אל תקרי הליכות אלא הלכות. והאות יוד דכתיב יתירה לרמוז על העשרה ימים שקודם יום י"א ששוין הם ליום י"א. ואז עולם לו. שהוא בן עולם הבא. ואם נפשך לומר איך אפשר לכלול כל הי"א ימים בשוה. הא יום ראשון דזיבה אינו שוה ליתר הימים. דהא אינו נעשה שימור לאתמול שהיה עוד מימי נדות. לזה מסיים וסליקה לה מס' נדה. כלומר, לעלות ולחזור לריש המסכת במשנה דתנן שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן כו' וחכ"א מעת לעת כו', א"כ לדברי חכמים גם יום ראשון דזיבה אפשר שיהיה נעשה שימור לאתמול אף על גב דאתמול היה עוד מימי נדות. כגון שלא בדקה עצמה מעל"ע קודם בתחלת נדה. דטמאה מעל"ע קודם.

והנה יש לרדקש עוד לראב"ע דדריש כל לרבות הלילות. למה קדמה פ' והיה אם שמוע לפ' ויאמר. דתנן (במס' ברכות י"ג) א"ר יהושע בן קרחה למה קדמה שמע כו' והיה אם שמוע לויאמר משום דוחיה אם שמוע נוהג ביום ובלילה דכתיב ביה ולמדתם. שת"ת נוהג ביום ובלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום. משום דאית ביה פ' ציצית דכתיב בה וראיתם אותו ואינו נוהג אלא ביום. ולדברי ראב"ע הי"ל להקדים ויאמר משום דאית ביה זכירת יציאת מצרים הנוהג בלילות כדדריש מכל לרבות הלילות. ואין לתרץ משום פ' ציצית דאית בה ג"כ. שאינו נוהג בלילה דהא גם בפ' והיה איתא פ' תפילין דכתיב ביה וקשרתם. אך זה יתורין כשנחזור לריש הש"ס במס' ברכות דשנינן מאימתי קורין את שמע כו' וחכ"א עד חצות ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר. מעשה שבאו בניו מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע. אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות ומפרש בגמרא הכי אמרו ליה. הא דפליגי רבנן עלך דוקא קאמרי עד חצות ותו לא ויחיד ורבים הלכה כרבים. או דילמא רבנן כותך ס"ל והא דקאמרי עד חצות להרחיק אדם מן העברה. ואמר להם רבנן כותי ס"ל. והא דקאמרי עד חצות להרחיק אדם מן העברה וחייבין אתם לקרות (ויוצאים י"ח משום דאנוסים היו) ולפי"ז יש לומר אליבא דראב"ע דגם בזכירת יציאת מצרים עשו חכמים סג' להזכיר עד חצות. ולפי"ז אינו נוהג בלילה רק עד

חצות משום סיג, ולכן קדמה פ' והיה לויאמר, דבפ' והיה נתיב
ולמדתם ות"ת נוחג גם בלילה, ומדויק בזה לשון נוחג ואינו נוחג.
יען שהוא מטעם תקנת חכמים משום סיג.

ציונים

לזכר עולם יחי' צדיק שהיה חי עפ"י דרכה של תורה
ה"ה הרב הגדול החריף ובקי ר' מאיר איסר איסערמאן ז"ל
שהיה ר"מ שנים רבות בקאונא בבחמ"ד של חיטים. הוא
נולד בעיר קורשאן, אח"כ התגורר בעיר פיקעלן זמן לא כביר
ומשם יצא לקאונא שהרביז תורה בישיבתו שם והיה נקרא
הר"מ מפיקעלן. מקאונא יצא לבערדיטשוב, שם יסד ישיבה
רבת ערך והגביר הצדיק המפורסם ה' לאחמאן ע"ה מבערלין
תמך בידו, בשנת תרנ"ח ביום י"ד אדר נפטר בבערדיטשוב
ושם מנו"ב, תנצב"ה. לזכר נשמתו יסד בנו הגביר המפורסם
המופלג ושלם נדיב לב ר' אלכסנדר איסערמאן נ"י מנוארק
ביהכנ"ס ואגודת חברים בעיר נוארק, ונקרא על שמו "סאנא"
רעניישאן של הרב ר' מאיר איסערמאן, וגם בית לת"ת פתח
על ידו ללמוד דת ועברית לחניכיה אחרי הצהרים.

בשנה זו כלל שנותיו בנויארק אחד השרידים מרור
הישן גבר יר"א מופלג וחרד לדבר ד' מוהר"ר יצחק
בעלאבלאצקי ע"ה (בלאק) מראשי נכבדי העיר מאריאמפאל.
הוא היה סוחר גדול במאריאמפאל והיה קובע עתים לתורה
תמיד, ביתו היה פתוח לדורשי צדק וימים רבים היה גם
חותנו הרב המופלג הגדול בתו"י ר' פסח דוד ז"ל שוכן
כבוד בביתו לעת זקנתו. בנו גם יתר בני משפחתו יצאו
לאה"ב מכבד, וכימיו האחרונים נלוו גם הוא אליהם, ויעתק
משכנו לנויארק, שקבע גם שם עתותיו לתורה. אך מאפס
עבורה למו"מ בדרכו תקפה עליו מחלה ממושכה ששמה קץ
לחיייו ביום י"ט טבת תרפ"ט, תנצב"ה.